

N. GABRIELESCU

MEMORIU
PENTRU
LUMINAREA PUBLICULUI IN AFACEREA
RESTAURARILOR
DE MONUMENTE ISTORICE

IASI

TIPOGRAFIA PETRU C. POPOVICI, STRADA DE SUS Nr. 169,

1890.

MEMORIU

PENTRU

LUMINAREA PUBLICULUI ÎN AFACEREA

RESTAURĂRILOR

DE

MONUMENTE ISTORICE.

I.

S'a vorbit și s'a scris multe în privința restaurărilor întreprinse la noi de vre-o cinci-sprezece ani încôce; dese ori chér se ridicau nemulțumiri asupra felului cum se conduceau lucrările, și comisiunile însărcinate cu studierea și cu cercetarea lor, n'au făcut nici o dată lumina care trebuia să se facă și la care ori cine se aștepta, fiind în joc o lucrare istorică în care pasiunile n'au nici un amestec.

Astăzi nemulțumirea în public e generală, se aduc multe invinovățiri asupra chipului restaurărei și a întrebuințării sumelor, și se fac atacuri personale cari nu trebuiesc lăsate în tăcere, dacă

voim sã nu cãdem sub greutatea acuzaþiunilor; și eu unul care am fost trei-spre-zece ani în aceste lucrãri alãturi cu persõna cãreia 'i erau încredinþate lucrãrile, înþius de aceste sgomote publice, mã simt dator a spune adevãrul și a face luminã în tõte privinþele.

Cea ce e de netãgãduit din cãte se spune, e cã lucrãrile au durat un timp fõrte îndelungat, fãrã a fi terminate nici pãnã astãzi, și au costat sume care au întrecut în chip înspãimântãtor prevederile tuturor, fãrã ca lucrãrile întreprinse sã dea rezultatul știinþific și artistic pe care 'l stabilise sfaturile înþelepte ale lui Viollet-le-Duc și de Baudot în raportul lor din 1875, care se aflã în dosarul ministerului de Culte.

În privinþa pãrþilor artistice mã voi întinde puþin, ne fiind acesta obiectul scrierei mele, și fiind cã s'a mai scris prin unele broþuri apãrute de curãnd; voi arãta deci în rindurile ce urmãzã, istoricul acestor restaurãri, adicã împrejurãrile prin care au trecut lucrãrile, și cum se face de au costat și au durat atãt de mult.

Pentru a arãta acãsta trebuie sã luãm fie-care lucrãre în parte, și sã cãutãm an cu an fazele prin care au trecut. Neapãrat cã dacã dela început s'ar fi fãcut dãri de seamã regulate de lucrãri, și inspecþiuni care sã observe dacã lucrãrile s'au fãcut în conformitate cu prevederile și cu încheerile pe temeiul cãrorã s'a început restaurarea clãdirii, dupã cum se obicinueþte a se face într' alte pãrþi; cu asemenea mãsuri negreþit cã nu ne-am fi gãsit astãzi în poziþiunea falsã și ruþinosã pentru noi, de a fi cheltuit mult ca sã denaturãm clãdirile.

Dar astăzi când s'au produs asemenea pierderi materiale, ori cine 'și ar zice că e prea târziu, și că ar fi de prisos să ne mai frământăm mintea cu cercetarea lor, și că n'ar trebui să ne ocupăm de cât cu partea artistică și cu studierea științifică a chipului cum s'au restaurat clădirile, adică: făcând cercetări și deseneuri de starea primitivă a monumentelor care se ne arăte adevărata lor formă, cu scopul ca să nu fie induși în eróre mai târziu cei ce ar voi să se ocupe cu istoria artei la noi.

Suntem de acord în această privință cu cei ce cred că ar trebui să uităm un lucru chér rău fiind, dar îndeplinit; și nu noi am fi aceia care am deschide rana unui rău trecut, dacă n'ar fi semne de a se face pe viitor greșeli mai mari ca cele din trecut; căci se vorbește de a se acorda sume de milioane pentru facerea unor risipe și a unor vandalisme mai deplâns de cât cele de până acum.

E vorba de a se completa Trei-Ierarchii cu decorațiuni de Alcazar și cu mobile de tinichele; de a se rezidi falsificat sfântu Nicolae Domnesc din Iași, Mitropolia din Tîrgoviște, sf Dumitru din Craiova, și de a se termina palatul episcopiei de la Curtea de Argeș cu sume fabuloase, după o listă făcută din ochi.

Astfel, pe lângă sgomotele produse de nemulțumirea publică, ca lucrările se târăgănesc cu intențiune și se cheltuiește cu dênsele peste măsură; mă mai îndeamnă a întreprinde destășurarea și darea la lumină a greșelelor și a risipelor făcute, și sentimentul deos-bit ce trebuie să avem pentru păstrarea acestor monumente scăpate de in-

vaziunile barbare, dar pe care un duh rău le nimiceste și le desfigurează astăzi.

Se luăm pe rând fie-care din lucrările supuse la tortura restaurării, și să analizăm sistemul întrebuințat cu dânsese, și atunci vom vedea de ce astăzi suntem departe de sfaturile înțelepte ale celor pe cari 'i am consultat la început.

Biserica Episcopală dela Curtea de Argeș fiind cea d'antăi care a fost supusă restaurării să începem cu dânsa.

II.

Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș.

Studiile și măsurile pe temeiul cărora s'a început restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș sunt o lucrare recentă; toate persoanele care au contribuit la această lucrare trăesc, afară de meritosul arhitect D. Berindei; în cât pentru nimeni astăzi aflarea elementelor care au servit la restaurarea Curței de Argeș nu e un mister după cum se caută a se face dintr'ânsa înfășurând'o cu povești.

Se știe că comisiunea din 1874 însărcinată de ministerul de Culte și de Instrucțiune publică compusă din d-nii Orăscu, Berindei, Odobescu, Aman, Burelli și alții, studiaseră în amănuntele sale monumentul de la Curtea de Argeș, atât în privința artistică cât și istorică, și studiul lor bazat pe documente luate din scrieri, din istorie sau isvorit din cercetări făcute asupra monumentului însăși, arăta tot ce trebuia să se facă și chiar cum să se urmeze până și în detaliile tehnice pentru restaurarea bisericei. Tóte aceste povețe fuseseră date într'un raport înaintat ministerului de Culte și de Instrucțiune publică*); și pentru mai multă siguranță ca să nu se facă vre o abatere de la regulile de restaurare, s'a consultat și d Viollet-le-Duc a cărui autoritate în asemenea lucrări era recunoscută.

D. Viollet-le-Duc neputând veni în țară, însărcină pe colaboratorul său, pe d. de Baudot, care veni la Curtea de Argeș și făcând cercetările trebuincioase asupra monumentului, și gășind și studiele de mai înainte ale comisiunei din 1874 se întórse la Paris unde încheiă raportul seu împreună cu d. Viollet-le-Duc. Acest raport a cărui valóre e de netăgăduit fiind isvorit din studiul a două somități ca Viollet-le-Duc și de Baudot, însoțit fiind și de desenuri pentru părțile de complectat ale monumentului, arăta tóte lucrările ce

*) In diferite rânduri prin broșuri și prin jurnale discutându-se asupra lucrărilor de la Curtea de Argeș se spunea că raportul ar fi dispărut din dosarul ministerului. Într'adevăr raportul lipsește din dosar dar el s'a înmănat d-lui Lecomte la venirea sa în țară. Acum ar trebui să se ceară înapoi pentru a se alipi la dosar, mai cu seamă pentru ca persoanele care n'au cunoștință de dânsul să pótă judeca asupra valórei sale.

trebuiau să se facă în timp de doi ani cu suma de 170,500 lei.

Raportul acesta trebuia să servescă pururea ca dreptar d-lui A. Lecomte care fusese trimis cu însărcinarea specială ca să execute numai cele ce se stabilise într'ensul *).

Așa dar să fie bine stabilit că *biserica Argeșului se studiasc mai întâi de o comisiune din țară, și că consultându-se d. Viollet-le-Duc și de Baudot asupra restaurării monumentului, acești distinși arhitecți prin raportul lor înaintat ministerului, fixăză costul restaurării la suma de 170,500, trimițând pe d. A. Lecomte ca simplu executor al raportului lor **).*

* * *

Totul fiind așa dar fixat în privința restaurării, d. A. Lecomte veni în țară pentru a se apuca de lucru, plătindu-i-se pentru acastă sarcină

*) Raportul acesta se află în dosarul ministerului. Într'ensul se arată în amănunt ce să se facă cu suma de 170500 lei, și cum trebuia să se execute lucrările. În deviz nu erau coprinse reparațiunea picturilor celor vechi pe unde erau stricate și facerea mobilierului.

***) Eată ce spune d. Odobescu în acastă privință în jurnalul Epoca de la 13 septembrie 1887. „Exteriorul fusese cu deamănuntul studiat de persoanele din țară la 1874. D. Maiorescu a întocmit o comisiune care să se ocupe serios cu Argeșul. Raportul acelei comisiuni care este un studiu complet atât istoric cât și arhitectural asupra bisericii de la Argeș, a fost compus și redactat de subscrisul cu ajutorul pentru părțile tehnice, al reposatului meu amic D. Berindei. Raportul acela a stabilit toate bazele restaurării. Drept concluziune a lui oschindu-mă de colegii mei din comisiune, am propus ca să ne adresăm la d. Viollet-le-Duc, p-ntru ca el să ne recomande un executor capabil și pe deplin devotat unei asemenea sarcine.“

leafa de 600 lei pe lună, și în vedere că se deplasa într-o țară străină pentru un scurt timp, cea ce-i producea o pierdere în relațiunile sale pe care și le-ar fi putut crea la Paris, 'i se mai acordă și o gratificație de 12,000 lei, plătibili la finele celor doi ani cât trebuia să dureze lucrările *).

Restaurarea clădirii se începu la 26 aprilie 1875 cu aprovizionarea de materiale și cu executarea câtor-va lucrări mici, continuându-se apoi în anii 1876 și 1877. D-nu Lecomte avea totă lăstitudinea ce trebuie să se dea unei persoane în asemenea cazuri pentru îndeplinirea sarcinii sale; n'a căutat însă nimeni să cerceteze dacă domnia-sa se conforma îndatoririlor ce 'i se impuneau prin raportul d-lui Viollet-le-Duc; așa că suma de 170,500 era de mult cheltuită, fără nici o socoteală se acordau altele noi și nimănui nu-i venea în gând să vază unde mergem! Acesta vine de acolo că la noi ne fiind nici un serviciu pentru aceste lucrări în minister, sau mai drept zicând arhitectului ministerului nepermițându-i-se a se ocupa cu dăusele; ér ministrii schimbându-se des, cel care vine ne mai știind ce s'a petrecut, lucrările mergeau în voia lor așa că raportul care trebuia să servea-că

*) D. Lecomte spunea că nici unul din cei care aveau o situație în serviciul monumentelor istorice în Franța n'au voit să vie în România; căci nu voiau a părăsi un post pe care 'l aveau, și cea ce e mai mult, e că fiind inițiați și atașați la stilul monumentelor franceze, nu voiau a înterupe cercetările și studiile lor ocupându-se cu lucrări de alt gen. D. Lecomte ca unul care era de foarte puțin timp inspector în lucrările de restaurare a d-lui Viollet-le-Duc, de ore ce ocupațiunea sa 'și-o făcuse în lucrări curente de arhitectură a primit a veni. De alt-fel situația materială de 600 lei lăcă pe lună și cu 500 lei pentru deplasare erau de luat în considerație pentru un tinar care nu câștiga de cât 250 lei în Franța.

de bază restaurării a rămas la dosar, și d. Lecomte s'a găsit tot-d'auna singur, profitând de această împrejurare pentru a inventa lucrări noi, care cereau alți doi ani și sume din ce în ce mai mari.

*

În 1878 lumea oficială se alarmează la facerea bugetelor văzând că se întrec prevederile devizuzului. Se trimite o comisiune compusă din d. Orescu și Beniș care *constată că până la acea dată s'a cheltuit 221,280 lei numai pentru două treimi din lucrările totale* *).

Cu totă dorința ministerului de a pune capăt acestor risipe, trebui să cedeze în cele din urmă, d. Lecomte fiind tare pe situația sa prin relațiile pe care și le crease.

*

În campania anului 1879 se lucră la învelitori și se începu auritul și vopsitul exterior; dar în loc de a se zori terminarea bisericei, sumele mergeau în cheltueli zadarnice cu întrețineri de șcheli, cu personal, cu voiage și pentru dărâmarea vechei monastiri și a locuințelor din prejurul bisericei, pentru a se face altele care mai târziu și ele vor fi date jos, și așa vânturând apa în zadar, banii se înghițeau fără spor. Lucrul acesta prea bătea la ochi și în toamna anului 1879 ministerul numește o comisiune în care de astădată ca prin minune apare și arhitectul ministerului.

*) Raportul acestei comisiuni cu data de 20 februarie 1879 se află în dosarul ministerului înregistrat cu No. 2,728. În privința sume or comisiunea găsește că până la 1 Ianuarie 1879 se cheltuisse 359,488, 60 lei.

Comisiunea acesta 'și iea însărcinarea la serios, se pune pe lucru; cercetază dosarele, răsfodeste raportul d-lui Viollet-le-Duc pe care negreșit 'l iea de bază în cercetările sale, și găsește că s'a cheltuit până atunci 497,000, adică cu 326,900 lei mai mult de cât se estimaseră lucrările de destinsii arhitecți franceji pe care 'i consultase ministerul.

Cu privire la partea tehnică și artistică comisiunea constată că d. Lecomte a introdus modificări regretabile, făcând chér inovațiuni care alteră caracterul primitiv al monumentului, și aduc anomaliî în istoria artelor.

Între altele comisiunea constată:

Că s'a pus la învălitori ornamente de plumb care nu existau înainte.

Că s'a suprimat crucile care erau pe la colțurile bazelor turnurilor și care făceau originalitatea lor.

Că s'a adăogat floróne la turnurile cele mici, modificând în mod regretabil caracterul turnurilor după însuși părerea d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot exprimată în raportul lor; fiind că într'o restaurare nu se póte aduce ca senză că de óre ce turnurile cele mari au floróne, să li se pue și la cele mici, când se știe că asemenea floróne n'au existat.

Că s'a adăogat la bazele turnurilor uluce pentru strins apele din ploii. Aceste uluce de peatră strică proporțiunile turnurilor astupându-le bazele și desfigurând învălitorile.

Că s'a adăogat uluce de peatră de jur împrejur la corpul bisericeii, schimbând într'un chip desastros aspectul primitiv al monumentului, și această mai cu seamă când d-nii Viollet-le-Duc și

de Baudot în raportul lor sunt contra unui asemenea uluc de peatră.

Că s'a adăogat o balustradă în jurul cantarului și a bisericei.

Că s'a schimbat scara bisericei.

Comisiunea mai spune că în restaurarea clădirii nu s'a respectat arta care cerea ca restauratorul să fie sclavul fidel al nobilei concepțiunii primitive.

În cea ce privește răzvitul pietrelor vechi, comisiunea spune că e o atingere adusă monumentului, la care se opune și arta și rațiunea; pentru că s'a șters tonul căpătat de peatră cu timpul și care dă clădirii un aspect armonios. Aduce ca mărturie pe celebrul architect al operei din Paris Charles Garnier, care spune că „materialul nou are un aspect rece și antipoetic“. Comisiunea se mai întrebă dacă d. Viollet-le-Duc când a restaurat Notre Dame din Paris, a răzvit pietrele sau le a păstrat negreala și aspectul vechiu după cum se știe de tötă lumea că s'a făcut.

În privința auritului comisiunea era de părere că ar fi trebuit înlăturat în mare parte.

Comisiunea închee prin a deplânge că s'a lăsat să se transforme părțile originale ale acestui monument, făcându-se înoiri regretabile și nepermise de știința restaurării, și termină sfătuind pe ministru să ia măsuri pentru ca sacrificiile ce țara face cu restaurarea clădirii să aibă rezultatul cerut de știință; ér nu să servească pentru a'l deuatura.

Étä unde ajunsese lucrarea și ce constata ministerul oficial după o trecere de cinci ani și după o cheltuélă de 497,000 lei cu restaurarea Argeșului.

În raportul comisiunii d. Lecomte răspunde prin tr'un alt raport adresat d-lui Ministru de Culte și de Instrucțiune publică *) și în care caută pe cât pôte a se descărca asupra altora de învinovățirile ce-i se aduc.

Astfel, d. Lecomte pentru a se scuza, mai întâi începe prin a atăca pe d. de Baudot spunând: că numai d. de Baudot a făcut raportul și devizul pe suma de 170,500 lei pe când d. Viollet-le-Duc n'a făcut de cât s'el aprobe.

D Lecomte mai spune că „raportul a fost „făcut în grabă, fără a se ține seamă de prețul „materialelor și al zilelor de lucru, de cătățimea „acestor mat-riale și de greutatea de a 'și le pro- „cura, de cheltuele neprevăzute, de costul trans- „portului; apoi fără vre un plan, fără vre o mē- „surătoare, fără de cele mai mici amēnunțe expli- „cative. Că avea în vedere numai o restăurare „sumară, superficială, ér nu o restaurare deplină, „o desevirșire ca acea ce am fost nevoit să între- „prind în urma unui studiu mai aprofundat asu- „pra monumentului, conform opiniunii ministe- „rului și dorinței adesea exprimată de A. S. R. „Domnul, precum și de toși bărbații însemnați „ai țarei, care au vizitat și au aprobat lucrările „mele. Pot deci să vă dovedesc astăzi domnule „Ministru, că nu este nici o legătură, nici o pro- „porție între cele prevăzute prin devizul sumar și „lucrările executate“.

„În adevăr, continuă d. Lecomte în respun- „sul său, d. de Baudot, n'a coprins în raportul său „lucrările următoare:

*) Raportul d-lui Lecomte precum și acela al comisiunii s'au publicat în Monitorul oficial No. 282 de la ¹⁵/₂₇ decembre 1879.

- 11
- „Scurgătorile la turnuri.
 - „Reconstruirea părții de sus la fața vest a
„turnului cel mare.
 - „Inoirea sculpturilor la turnul cel mare.
 - „Ornamente de plumb pe invelitori.
 - „Restaurarea crucii.
 - „Lanțurile aurite la cruci.
 - „Cercevele de fer.
 - „Ulucelile de pământ.
 - „Reconstruirea a două fețe la turnul al doilea.
 - „10 floróne din nou la coronament.
 - „Recioplirea sculpturilor.
 - „Desfacerea și așezarea din nou a celor două
„turnulețe mici.
 - „Recioplirea sculpturii la turnurile mici.
 - „Sculptura la baza turnului al 2-lea.
 - „Arcul de la altar.
 - „Ulucelile de pământ la invelitorile principale pe
„92 m. lungime.
 - „Reconstruirea cantarului.
 - „Intinderea balustradei în fața bisericii.
 - „Două uși de bronz la balustradă.
 - „Mozaicul Sf. Maria de la intrare.
 - „16 ferestre colorate.
 - „Pavagiul în jurul balustradei.
 - „Dărãmarea clopotniței și a unei părți mari
„din clădirile cele vechi din jurul bisericii spre
„miezul și apus, precum și transportul a 9000
„metri cubi pământ la 200 metri depărtare.“
- Acestea sunt lucrări pe care d. Lecomte spune
că d. de Baudot nu le a pus în raportul său!
- Să fie óre așa?
- Dacă observăm dela început rãspunsul d-lui
Lecomte, vedem cã domnia-sa 'i trage o bunã rã-

110
Iuială d-lui de Baudot, spunând că n'a știut ce face când a prezentat un raport și un devis făcut fără să fie compt de materiale, de transportul lor, fără plan, fără măsurătoare, fără nici cele mai mici amănunte explicative; că d. de Baudot ne a sfătuit rău când guvernul nostru 'i a cerut consiliile sale asupra restaurărei, pentru că d. de Baudot nu înțelegia de cât o restaurare superficială, pe când d. Lecomte ne spune că a făcut o restaurare completă, și acésta conform *opiniunii ministerului și dorinței Soveranului și a bărbaților însemnați ai țării.*

E de necrezut să v. zi ca un om de artă, să caute asemenea cotituri de scăparo pentru a 'și apăra opera sa.

Dar, ministerul nu era precum nici astăzi nu este in stare a judeca o restaurare, ingrijirea pe care se știe că M. S. Regele o are pentru monumentele țării ne mândrește, și fie care din noi simțim o deosebită mulțumire de a avea aprobarea sa; părerea suveranului însă nu angajază întru nimic pe artistul restaurator pentru ca mai târziu să se pue sub scutul Regal, acesta e un rău serviciu adus Corónei; cât pentru bărbații însemnați ai țării, ei au altele de făcut de cât să dea sfaturi in ale restaurărei, mai cu seamă când dênșii se adresase la autoritatea recunoscută a d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot. Din fericire însă așa albă cu care a țesut d. Lecomte apărarea sa nu e greu de văzut. D-sa spune toate acestea cu scopul de a se justifica de înoirile și adăogirile făcute și ca să dea o aparență de adevăr lungului timp întrebuințat la lucrare și sumelor nemăsurate care s'au cheltuit, contra dorinței țării întregi, și con-

tra sfaturilor înțelepte ale d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot.

D. de Baudot când și a dat conștiinciosul său raport știa ce face.

Dănsul era contra inoirilor și adăogirilor pentru că acestea sunt o denaturare adusă monumentului, și d. Lecomte prin lista de mai sus vrea să ne facă să credem că d. de Baudot a uitat să trecă în raportul său :

Răzuirile sculpturilor.

Ulucele de peatră de la bazele turnurilor.

Ulucele de peatra dela corpul bisericei.

Ornamentele de plumb ciocănit

Cioplirea a 16 scurgători de peatră.

Schimbarea arcului de d'asupra altarului.

Intinderea balustradei în fața bisericei.

Două uși de bronz.

Gémurile culorate.

Dărămarea clopotniței și a unei părți din clădirile cele vechi din jurul bisericei.

Cum se face însă că aceste lucrări, pe care d. Lecomte crede că le a uitat d. de Baudot, sunt tocmai acelea care fac obiectul discuțiunilor tuturor ómenilor competenți, sunt tocmai acelea contra cărora rând pe rând s'a ridicat lumea la noi până și cea oficială pentru a protesta contra lor fiind inoiri care batjocăresc monumentul și cu care se respesc banii statului?

Dar d. Lecomte caută argumentele unde-i convine, și fiind că d. de Baudot nu'i vine în ajutor, caută a se scuza de învinovățirile ce'i se aduc pentru desfigurările Curței de Argeș punînduse sub apărarea raportului comisiunei din 1874 în-

voicându-l ca o lucrare mai perfectă ca a d-lui de Baudot! Fată cum se exprimă d. Lecomte cu privire la partea tehnică și artistică a raportului acelei comisiuni :

„Raportul foarte serios și îndelung studiat al „domnilor Burelli, Berindei, Orăscu, Odobescu și „alții redijată în 1874 după ordinele d-lui Minis- „tru de Culte și de Instrucțiune publică. Acești „domni a căror competență și experiență în a- „castă privință n'ar putea fi pusă la îndoială“.. (pag. 7923).

De asemenea, când voește a se scuza de invi- novățirea că a pus flori la turnurile cele mici, d. Lecomte érá-și invocă povețele comisiunii, și étă în ce mod „Invoc mărturiile domnilor din Aca- „demie, ale d-lor Odobescu și opininnea comisiunii „din 1874 care 'mi recomandă restaurarea aceș- „tei decorații necesare.“

Așa dar d. Lecomte ne spune: că d. de Bau- dot nu pătrunsese lucrurile nici în partea artis- tică nici în cea financiară, și voește a ne face să credem în competența și în experiența comisiunii din 1874, a cărei autoritate în această privință, n'ar pu- tea fi pusă la îndoială! Dar d-sa uită că era trimis cu însărcinarea expresă de a executa un plan al persónelor pe care țara le consultase, și d. Le- comte dá la o parte acele sfaturi, și se îndatorește dela sine a ne face restaurarea Argeșului mai bine de cât chibzuise d. de Baudot și cu bani mai mulți.

Ciudată apărare care nu putea trece de mo- nedă bună decât la noi.

Prin urmare să se știe bine că s'au făcut lucrări netrebuincioase într'un timp îndelungat și

cu cheltueli mari contra cărora ministerul însuși se revolta în zadar odată pe an.

Eată și raportul d-lor Viollet-le-Duc și de Baudot, pe care'l dăm aci mai jos în totă întinderea sa, pentru ca publicul să vadă că sfaturile acestor savanți franceji, n'au fost de loc urmate la restaurarea clădirii :

RAPORT

PRESENTAT DE D-nii DE BAUDOT ȘI VIOLETT-LE-DUC ARHITECTI, RELATIV LA RESTAURAREA BISERICII EPISCOPALE A CURȚEI DE ARGEȘ

Lucrările de executat pentru restaurarea completă a bisericii Episcopale de la Curtea de Argeș, pot fi divizate în trei categorii diferite, adică :

I) *Lucrări necesare spre a pune în stare bună părțile existente ale edificiului;*

II) *Lucrările necesare restabilirii părților distruse complet, dar asupra existenței cărora nu mai poate fi nici o bănuială;*

III) *Lucrările relative la mobilier și la decorațiunea interioară și exterioară.*

Acest raport având de scop a stabili, care sunt părțile de restaurat și de a indica mijlocele de întrebuițat pentru a obține un bun rezultat, vom examina succesiv și metodic tot ce se raportează la fie-care din aceste trei categorii de lucrări.

I. CAPITOL

Lucrări necesare restaurării părților conservate ale bisericii.

Biserica Episcopală a Curței de Argeș, grație unei executări perfecte, de și a resistat în mod surprinzător la cutre-

murile de pământ totuși s'a produs ore-care desordine, destul de serioase, în mai multe părți ale edificiului.

În adevăr, cele patru turle ce se înalță pe corpul principal al bisericii au suferit de cutremur, care a avut asupra fie căria din ele o acțiune mai mult sau mai puțin pronunțată. Asupra celor două mici turle din față, cutremurul a avut efect de răsucelă care, a avut de rezultat a le mișca cu totul de la rîndul al 2-lea de petre de d'asupra învelitoarei, fără însă a cauza desordine sensibile în dispoziția straturilor ce compune partea mișcată. Același lucru s'a produs și în condiții analoge la turla octagonală secundară. Efectul însă a fost mult mai simțitor asupra turlei octogonale principale la care mai multe fețe au fost așa de sguđuite că toate rîndurile de petre au fost mutate din loc și o ruptură verticală s'a declarat în zidăria de cărămidă ce face căptușeală interioară a turlei.

Pe de altă parte, tot acestor cutremure trebuie atribuit, în parte cel puțin, crăpăturile ce am constatat la cheia cercurilor interioare pe care se așeză această turlă principală. La una din ele, crăpătura se prelungeste mai vertical d'asupra extradosului pe o lungime cam de 2.^m00, dar e mult mai puțin întinsă pe cele lalte 3 fețe cari nu par a fi fost rupte de căt. în urma infigerei pirónelor de fer puse în zid și destinate a suporta lampi sau alte obiecte.

Independent de aceste desordine produse de cutremur mai trebuie să semnalăm :

1) Dărămarea, prin scobire, pe 3 m. înălțime a stâlpilor de colț de lângă altar. Acești stâlpi au fost probabil tăiași cu ocasiunea așezării sau scóterei templei.

2) În fie-care unghiu al cupolei principale la nivelul trigonilor (pendentifs) o alterație a tencuelilor, provenită din prósta stare a învelitorilor de plumb, cari fiind réu lipite lasă să treacă apa prin ele.

3) Ruptura sau decompunerea, pe diverse fețe ale bisericii a unei cantități de rînduri ale căptușelei de peatră, efect ce trebuie atribuit defectului de omogenitate sau înghețului.

4) Starea rea a soclului în pantă (glacis) ce încinge biserica; această pantă actualmente acoperită cu tablă n'a putut fi examinată de noi în total, dar am putut vedea o parte și a o examina, după care ne am convins că din cauză că pe acest soclu curgea direct apele de la streșini a fost, și ca să'l

apere l' a acoperit cu tablă, lucrare efectuată în urma construcției bisericii.

5) Distrugerea unei părți, din coronamentul în flori tăcute în piatră care ornază vârful turlelor principale.

6) Descompunerea vârfurilor de piatră ce corona turlele precum și tablele de alabastru decorând óre-care fețe în partea inferióră a bisericii.

7) În fine trebuie semnalat, ca fiind unul din punctele cele mai serióse ale restaurării bisericii Curtea de Argeș, starea rea a învelitorilor corpului principal și al turlelor.

Tóte învelitorile sunt făcute de fășii de plumb fórté gróse, în perfectă stare de conservare, dar care au fost fixate în mod brut pe o formă de pământ bătut și cu cue mari de tăr, astfel că s'au desfăcut așa de réu în unele părți că nu mai apărau în mod suficient interiorul bisericii.

În resumat lucrările ce reclamă restaurarea bisericii Curtea de Argeș, în cea ce privește capitolul I-ii, pot fi clasate precum urméză:

1) Repararea părților de piatră sau cărămizi mișcate de cutremure.

2) Repararea crăpăturilor interióre, provenite din aceeași cauză.

3) Restaurarea stălpilor interiori ai turlei principale.

4) Refacerea tencuelitor și zidăriei stricate prin infiltrarea apelor din ploii.

5) Restabilirea coronamentelor și vârfurilor distruse precum și rîndurile de petre alterate, plácile de alabastru, soclurile etc.

6) Refacerea completă a învelitorilor.

Vom procede în mod succesiv a indica modul cum trebuie executată restaurarea fie-căria din aceste părți.

I. Repararea părților de piatră mișcate din loc prin cutremure.

Trebuie să spunem de la început, că în cea ce privește turlele resucite și cea octogonală secundară, avénd în vedere că ele au suferit fórté puțin de cutremur, restaurarea lor trebuie limitată la înlocuirea câtor-va petre de la base cari s'au

stirbit la muche, prin cutremur și altele cere s'au stricat din înghețuri.

A desface cu totul aceste turlă este să se angajeze o lucrare prea costisitoare, mai cu seamă de vom ține compt de rezultatul ce se va obține, căci soliditatea lor nu e nici de cum compromisă, și mișcarea ce a suferit e prea puțin sensibilă la vedere, pentru un observator ce s'ar afla la baza edificiului; va fi deci de ajuns să se isbucnească în mod priceput câte-va pietre pentru a reda liniilor principale mai totă rectitudinea lor.

Nu tot ast-fel, este pentru turla principală care cere o refacere mai complectă și pentru care trebuie cea mai mare îngrijire și o supraveghiere abilă și constantă.

Profitând de împrejurarea că această turlă este construită fu interior de cărămidă și în exterior de piatră, va fi posibil că după ce se va drege crăpăturile interioare ce am arătat mai sus, să se ia pe rînd fie care față a octogonului care are petrele mișcate, fără a atinge zidăria de piatră, care reparată cum am zis, va susține turla în timpul operațiunii.—Se va depune pe scheli toate rîndurile de petre dintr'o față, numărându-le, se va înlocui acelea cari sunt alterate sau sparte (și cari sunt în foarte mic număr) și se va repune totul la loc pe rîndurile de la basă cari n'au fost de loc mișcate;—această operație se va repeta la toate fețele mai stricate, cât despre cele aprópe în bună stare se vor repara numai diferitele bucați mișcate puțin.

2. *Repararea crăpăturilor din zidăria de cărămidă*

Crăpăturile ce am observat în zidăria de cărămidă sunt foarte puțin deschise și nu denotă nici un pericol. E de ajuns a curăți tencuiala în lături și să se umple cu îngrijire toate crăpăturile.—Această operație se póte face și asupra cercurilor, fără a fi nevoie de tipare.

3. *Repararea celor 4 stâlpi de colț ne care cad cercurile ce suportă turla mare.*

Pentru mai multă siguranță, trebuie ca să se sprijinască partea superioară a zidăriei în timpul lucrului, și repararea să se facă cu piatră ceoplită iar nu cărămidă, cea ce va permite

În același timp a fixa mai bine tîmpla, cînd va trebui pusă la loc.

4. Refacerea tencuelilor și a zidăriei, și a tencuelilor stricate de infiltrațiuni.

Partea de zidărie în cărămidă, stricată de ploii, trebuie desfăcută și refăcută cu materiale bune noi, asemenea și tencuelile stricate. Pentru efectuarea acestei lucrări nu se cere nici o consolidare prealabilă, ci numai puțină îngrijire.

5. Restabilirea petrelor alterate, coronamente, table de alabastru, socluri, etc.

Inlocuirea părților de piatră deteriorate sau distruse, trebuie făcută cu o piatră de aceeași natură ca cea care a servit la facerea bisericii. Cu ocazia șederei noastre la Argeș, am văzut blocuri de piatră în curte, de o bună calitate, dar care neavînd un bob omogen, trebuiesc alese cu îngrijire de la carieră chiar.

Pentru repararea căptușelei de piatră, nu e necesar a înlocui cu totul un rînd de petre, dacă numai o bucățică de ciubuc sau sculptură este stricată; căci avînd în vedere mărimea blocurilor, am fi conduși a sacrifica și a reface o prea mare parte din ornamentație, e destul deci să se puc bucăți de măsură exactă a părții rele; felul de construcție cu căptușeală autorizînd cu totul acest fel de procedare

Florile de pe streșinile turelor, existînd încă în mare parte, tot ce e mai lesne să se refacă bucățile stricate, totuși e necesar pentru refacerea învelitorilor de a desface complet aceste flori și repundu-le să se lege cu scôbe de aramă între ele.

Aceste flori și vîrfurile trebuiesc să fie complet lucrate jos și numai așezate sus.

Plăcile de alabastru trebuiesc complet înlocuite cu altele de marmură albă, de ôre-ce alabastru nu rabdă la clima aspră a țării.

Cît despre soclu de piatră de jos, care este acum aco-perit cu tablă de fer, nu trebuie refăcut ci numai reacoperit cu foi de plumb, avînd și o mică streășină pentru a feri picătura.

6. Refacerea învelitorilor.

Acastă lucrare (cea mai importantă din tótă restaurarea) cere desfacerea întregii învelitori de plumb, curățirea pământului bătut ce apasă pe acoperișul turnurilor și bolțile bisericii.

Pentru a înlocui aceste forme de pământ, trebuie construite bolți ușoare, în forma învelitorilor peste bolțile ce fac tavan ași.

În dreptul extremității fie cărei foi de plumb, care o de 1.30 lungime se va așeza o copecă de aramă fixată în cărămidă și destinată a lega îmbucătura foilor jos puse.

E bine înțeles că tot plumbul ridicat va fi înmagazinat cu cea mai mare îngrijire spre a fi întrebuințat la refacerea învelitōrei.— Cât despre foile de înlocuit de ei nu se pōte cam ști just câte trebuie, totuși putem afirma că va trebui foarte puține.

Independent de lucrarea de mai sus, e necesar de a se prevedea la streșini un mic sghebuleț de plumb, cu găuri în distanță în distanță pentru a divide apa și a o lăsa să curgă pe aceste găuri armate cu un scoculeț.

Acastă dispoziție va remedia în parte, lipsa de sghiaburi și burlane.

Pentru ca aceste lucrări să se execute bine suntem de părere să se aducă un antreprenor din Paris care să furnizeze și să execute copcile, sghiaburile și foile de plumb lipsă.

II. CAPITOL

Lucrări necesare pentru refacerea părților distruse.

Aceste lucrări se compune :

1. *Facerea unei balustrade de jur împrejurul monumentului, la nivelul solului exterior.*
2. *Refacerea coronamentului uși de intrare.*
3. *Refacerea coronamentului turlelor în spirală.*
4. *Refacerea pardoselei interioare.*

1. Balustrade exterioare.

După o descripție făcută de un patriarh de la Antiochia, cu puțin după clădire, monumentul era înconjurat de o platformă și o balustradă compusă din 318 bucăți.

Care a fost dispoziția acestei platforme? Nimic nu ne arată acésta, cât despre balustradă e de presupus că bucățile ce am găsit la Argeș făceau parte din ea, căci puse una lângă alta se pôte reconstitui un fel de înprejmuire de piatră destul de în caracterul arhitectonic al edificiului.

Acuma urméză ôre să considerăm ca absolut Nr. de 318 bucăți pentru a restabili balustrada lărgind'o sau lărgind'o ast-fei ca să coprindă 318 bálústri? nu credem, căci, pentru a așeza un așa mare număr de bucăți ar trebui să se dea platformei un perimetru ne justificat; de alt-fei, e permis să credem că descripția nu este exactă, căci în alt loc se zice că coronamentul turlei principale se compune din 74 balustri, pe când în realitate, nu sunt de cât 56, adică câte 7 pe fiecare față a octogonului.

În astă situație credeam că ar fi bine ca să se adopte același desen pentru balustradă și ca dispoziție să se caute aceea care va da cel mai bun rezultat conform tradițiilor bisericeii grece;—de aceea noi propunem să se înconjore monumentul cu o balustradă care să se întôrce în unghiu drept fără a se ține compt de părțile intrate ale edificiului, păstrând o lărgime de 2 m. de la eșitura soclului.—Deosebit de acésta, acéastă platformă având de scop, nu numai a da o bază monumentului dar în același timp de a crea o zonă de protecție, e bine să se prelungească în față-i până dincolo de Cantar, și pentru intrare să se facă un grilagiu mobil de fer și bronz în stilul bisericeii.

În fine pentru a asigura monumentul de umedélă, se va da o pantă platformei spre în afară unde vor da într'un șenț ce va fi în exterior și se conducă apele.

2. Coronamentul ușei de la intrare

Ușa de la intrarea bisericeii este acum prevădută cu un cozoroc de tablă, care a fost pus, de sigur, mai în urmă și care trebuie ridicat.—Nu ne a fost posibil a ne da socotélă pe loc dacă nu cumva a putut fi înainte acest coronament, totuși având în vedere datele ce ne procură alte edificii de ast-stil, d'asupra inscripției era un coronament a cărui importanță în înălțime era determinată de spațiul lăsat între: d'asupra pervazului drept-unghiular și dedesuptul profilului ce susține brâul în spirală; după ce se va ridica cozorocul spus mai sus

se va putea găsi dispoziția primitivă și reconstitui motivele ce trebuie să termine ușa, toți credem că e lesne de admis chiar de acuma, următoarele două ipoteze: sau ușa avea un cozoroc eșit care apăra treptele de intrare de picătură; sau era numai coronată cu un fel de ișitură care adăpostea inscripția.

În ori ca cas este sigur că ișitura ori care ar fi fost nu se întorcea pe fețele laterale ale pervasului ușei, de orice nu se găsească urme pe ele, dar a urmărit profilul brîului împletit, căci acest brîu s'a dezvoltat în mod franc, și n'a fost nici o dată pătruns de ver un ciubuc.

Acosta fiind admis, dacă eșitura era destul de mare ca să facă un fel de cozoroc, atunci el n'a putut fi de cât în lemn acoperit cu plumb, în care cas urmăză să găsim găuri în țid, pe unde a fost înșepenit cozorocul; dacă însă nici nu găsim urme de acest gen, atunci trebuie să admitem că eșitura era mică și că coronamentul era de piatră.

3. Coronamentul turlor în spirală.

Examinând partea superioară a turnulețelor în spirală găsim că acoperișul în plumb trece peste muchia pietrelor ce fac streșini, în mod foarte simțitor, acoperind chiar parte din profile. În fața acestor dispoziții se pune întrebarea dacă această dispoziție este primitivă și dacă n'a fost la origină un coronament de petre toate în flori ca la turlile mari.

De sigur că îndoiala este permisă cu toate acestea ni se pare că pentru a satisface condițiilor de scară și proporție, e de preferit a nu stabili coronamente în piatră îndorată pe muchile turlor cari sunt deja prea bogate prin ele însăși.

După noi ar fi să li se modifice în mod supărător caracterul și armonia proporțiilor.

Cât despre dispoziția invelitorilor este evident că nu este bună și trebuie modificată în sensul de a lăsa să se vadă profilul streșinei arcurilor și să se lase seurgerea apelor la dolii prin niște mici ciocuri de plumb ca cele puse la turla principală și care ar fi un motiv de decorațiune suficient, având în vedere scara cea mică a acestor turla.

1) Pardoseala interioară.

După descripția citată mai sus pardoseala interioară a bi-

bisericii a fost de marmură albă. Tot de o dată această materie fiind cea care ar conveni mai bine, suntem de părere a o adopta pentru restaurarea pardoselii, însă pentru a determina forma și dimensiunile plăcilor trebuie să se aștepte până ce se va curăți interiorul de șcheli.

III CAPITOL

Mobilierul și picturele interioare și exterioare

Actualmente nu se găsește nici o urmă de cum a fost mobilierul bisericii Curtea de Argeș, deci trebuie făcut un complet studiu și spre a ajunge la un rezultat satisfăcător e necesar a face cercetări în România sau la Constantinopole pentru a găsi documente după care să se compue iconostasul, stranele, amvonul și alte părți de mobilier.

În această privință observăm că la București chiar sunt biserici făcute după Curtea de Argeș și care au încă obiecte de mobilier de o valoare în adevăr artistică și prin urmare s'ar putea găsi în ele chiar documente foarte utile.

În timpul șederei noastre la Argeș nu ne-a fost posibil să vedem bine pieturile murale din interior, din cauza lipsei de lumină provenită din șchelile exterioare. Pe de altă parte unele din aceste picturi erau acoperite cu scânduri spre a le feri de accidente, totuși după lămuririle ce ni s'a dat mai a remas o bună parte din picturi bine conservate, pentru a socoti că va fi lesne unui artist conștiincios și abil să găsească gândirea primitivă restaurând părțile alterate și chiar de a compune din nou în caracterul general, părțile ce sunt de refăcut cu totul.

În cea ce privește pictura exterioară sunt încă destule urme dacă nu pentru a restitui complet ce a fost, cel puțin de a concepe această decorațiune în spiritul care a condus pe creatorul operei.

Nu e îndoios că toate ornamentele erau d'aurite și se detașa pe funduri azurii, verzi sau roșii. Fiind date aceste elemente, dificultatea consistă în a repaatisa în mod judițios fiecare din aceste tonuri, ceea-ce trebuie făcut în urmă spre a se judeca efectul general.

Bazându-ne pe observațiunile făcute în țară și lămuririle culese, putem stabili un calcul provisoriu de cheltueli, repê-

nënd ca persóna ce se va însãrcina cu lucrãrile sã întocmescã un devis definitiv și detaliat.

Evaluatãia nãstrã nu coprinde picturile interiãre și exteriãre.

ESTIMAȚIA CHELTUELILOR

Facerea platformei, canalelor, balustradelor re- fecțiunea peronului	30,000,00
Dãrimarea și reconstrucțiã turlei principale, coprins piatrã din nou și sculpturi	20,000,00
Reparațiã și refacerea petrelor alterate, table de alabastru, coronamente, pilastri, zidãrii de cãrã- midã, tencueli etc.	30,000,00
Refacerea invelitorilor în plumb cu tot materialul din nou necesar, accesoriu și șeheli	50,000,00
Jghiaburi de plumb din nou la streșini cu tot materialul și armãturi	10,000,00
Soclu de piatrã acoperit cu plumb din nou co- prins lucru și tot materialul	6,000,00
Bolți de cãrãmidã pentru înveliș	5,000,00
Pardosãla de marmorã în interior	12,000,00
Grilajul de fer și bronz	2,500,02
Suma necesarã pentru șeheli	5,000,00
Total	170,500,00

(ss) de Baudot. Viollet-le-Duc.

22 dãc. 1874

NOTA.—Trebue sã adãogãm la acãstã sumã de 170,500 lei cheltuelile de voyagiu și indemnitate la doi lucrãtori plombieri. În resumat, putem afirma cã aceste lucrãri, fãrã mobilier și picturi, nu vor întrece suma de 200,000.

(ss) de Baudot.

Am ținut să arătăm aceste rapoarte căci ele fac o mare lumină asupra părții artistice, asupra mersului lucrărilor și asupra lealității discuțiunii și a probelor artistice și archeologice de o parte și de alta a luptătorilor.

Acum să trecem înainte la anii viitori.

*

Încercările de a se pune capăt risipelor, precum și raportul comisiunii ministerului fără o furtună într'un pahar cu apă pentru d. Lecomte, care știe să și reguleze afacerile cu abilitate. Lucrurile se liniștiră prin intervențiunii de tot soiul, și un nou contract fu încheiat, érá-și pentru terminarea lucrărilor pe doi ani ca de obicei. Aceasta era al treilea contract.

Lucrările anului 1880 se începură la 15 aprilie continuându-se cu auritul exterior. Se așezară gemurile colorate la corpul bisericei, se continuă dărămarea clădirilor vechi, se făcură mici lucrări, și în fine la sfârșitul anului se văzu exteriorul terminat. Dar, la închierea compturilor pe 1880, d. Lecomte presentă socotelile cu un deficit de 73,300, cheltuind această sumă peste cea ce-i se acordase, și apelază la buna voință a ministerului că se-i o libereze.

Acastă neregulată cerere, era un nou sistem care se inaugura pentru a mări cheltuelile. Până acum am văzut că se prelungeau lucrările și se cheltuia în zadar sumele ce se acordau; acum însă începe a se cheltui mai mult de cât se a-

corda chiar, cu siguranța că în cele din urmă ministurul va trebui să plătească.

Neapărat că sistemul acesta păgubitor pentru stat, ridică o nouă nemulțumire mai cu seamă când nu trecuse anul dela comisia din 1879, și cu deosebire când ministerul de astă dată se găsea în fața unei cereri de bani în nereguță și fără nici o aprobare. Se nășteau bănueli justificate în contra acestor lucrări care de pe atunci păreau a se întinde ca pânza Penlopei, în cât miniștrii se nelinișteau de a acorda credit în așa condițiuni.

D. Lecomte însă care știe cum merg lucrurile, se pune pe muncă. Se așeză în București dela 18 noembrie 1880 și stărui continuu până la 21 februarie din anul viitor. Trei luni de zile făcu vizite și rugăciuni pela diferite persoane, și rezultatul fu strălucit; căci și deputații din opoziție susținură votarea creditului. *Suma de 73,300 trecu de bună și statul mai plăti d-lui Lecomte și 3377 lei pentru șederea în București în timp de trei luni.*

* * *

Dar, în fine exteriorul era terminat, și se luară măsuri pentru restaurarea interiorul. Lucrarea se dete tot d-lui Lecomte care și luă angajământul a termina în doi ani de zile.

De astă dată se puse un articol în contract în care se spunea că ministrul nu va mai plăti nici-o cheltuială d-lui Lecomte peste sumele în-cuviințate.

După încheierea contractului *) și căpătarea celor 73.300 lei d. Lecomte *plecă din țară la 21 februarie* pentru a se resfăța pe coasta Mediteranei la Monaco până în iulie, când sezonul devenind mai plăcut la Ocean trecu la Etretat unde *șezu până la 16 septembrie*, și apoi se întorse în țară pentru sezonul de ernală. Timpul fiind înaintat nu se putea lucra nimic și după o ședere de două luni, *plecă eară-și la Paris la 12 noiembrie*. Astfel în 1881 d. Lecomte șezu la Monaco și la Etretat ne venind în țară de cât pe tómnă pentru a angaja noua lucrare a bisericei Trei-ierarchi din Iași, pe care ministerul voia să 'i o încredințeze. Eată ca exemplu cheltuelile pe 1881.

Creditul acordat 66,212

S'a cheltuit cu personal	33,000
Voiagiu în orient . . .	3,000
Voiage la București . . .	3,611
Diferite cheltueli . . .	3,400

Total 43,011

Remăind pentru lucru 23,201

cu care sumă s'a refăcut soclul și s'a copiat picturile din biserică **).

*

Anul 1882 se începu prin o nouă încheiere de contract, earăși pentru terminarea lucrării pe trei ani. De astă dată ministerul prevede tótă

*) Articolul 14 al contractului din 1881 prevede că d. Lecomte să predea ministerului tóte deseurile vechi și noi ale restaurării, și nici până acum deseurile nu s'au dat. Ele au fost duse în Franța. De asemenea ar trebui să se ceară și deseurile diferitelor biserici din țară pe care le păstrează la d-sa. Aceste deseururi ar trebui se fie depuse la minister pentru a le consulta cei care ar avea trebuință de dênsele.

**) Copiele dupe tóts picturile din interiorul bisericei, și care au costat peste 10,000 lei, au fost duse la Etretat în Franța.

suma care se cerea pentru interior, crezând că cu o astfel de măsură a pus capăt prelungirilor din trecut a lucrărilor. În anul acesta se începură picturile, și d. F. Nicolle pictor decoratorul dela Paris care luă în întreprindere lucrarea, începând executarea la 15 Aprilie, având ca director al lucrărilor pe d. Ch. Renouard pictor decorator.

*

În 1883 lucrările fură începute la 20 maiu. Se continuară picturile sub întreprinderea d-lui Nicolle, având pe d. Renouard ca șeful lucrării; Se așază ușa de bronz a bisericei, se făcu temelia dalagiului interior, și alte mici lucrări. În acest timp d. Lecomte se afla la Monaco și veni în țară două luni delă 14 maiu până la 20 iulie, când érași plecă, dar de astă dată se duse la E-tretat fiind mai preferabil pentru vară.

Venirea în țară a d-lui Lecomte fu mai mult pentru a vedea și cea laltă lucrare a bisericei Trei-Ierarchi care se începea.

De acum încep să apară indicele unui abuz pe care'l vom proba până în sfârșit. D. Lecomte văduse că antreprenorul avea un bun profit la picturi către finele anului mă anunță că vrea să înlătore pe antreprenorul picturelor și se gândea de pe atunci la o altă combinație pentru a le face. Eată ce'mi scrie:

. . . . Mais je ne sais pas trop si certains changements ne devront pas être aportés dans l'entreprise, Mr. Nicolle étant une cenquième rue à la carosse.

Lecomte. Paris 14 décembre 1883.

Vom vedea mai la urmă dispoziția pe care.

a luat'o și combinația pe care a făcut'o pentru executarea zugrăvelilor.

*

În anul 1884 lucrările se începură la 19 iunie, de astă dată în mijlocul verei. Picturile par- tea cea mai importantă a lucrării se dirijară ca și mai înainte de către d. Renouard pictor deco- rator. Densul compuse decorațiunea, dirijă lucră- torii și se ocupă cu plata lor ca fiind din partea antreprizei; dar d. Nicolle antreprenorul de mai înainte nu mai figura în nimic fiind înlăturat. La finele anului însă d. Lecomte justifică cheltu- eșla picturii, printr'o factură semnată de so- crul seu d. Oudinot pentru suma de 103,296 lei 90, care fu înregistrată în jurnalul de cheltueli la No. 152 de la 19 octobre 1884.

Lucrul acesta păru straniu pentru cei ce nici nu văzuse nici nu auzise de vre un antreprenor al picturilor în anul 1884, și justificarea picturi- lor de către d. Oudinot? socrul d-lui Lecomte cu chitanța de 103,296, da loc la bănuială.

Bănuiala aceasta se transformă în siguranță citind următorea scrisóre, din care se vede cum d. Lecomte se ocupa ca curat antreprenor al pic- turelor.

Eată ce scrie :

Apropos de la peinture il se présente une difficulté, il parat que Rohr et Ozeluth ont eu la bêtise d'aller ra- conter a leurs collègues de Bucarest ouvriers de Kott, qu'ils étaient engagés directement par moi sur pied de 14 fcs. par jour, de sorte que tous le autres peintres font des grandes difficultés... J'ai donc décidé que le ouvriers de Vienne ne seraient pas engagés directement, attendu que

je m'adresserai seulement a leur patron qui m'en fournira tant que j'en aurai besoin.

Lecomte. Paris 9 aprilie 1884.

*

Se impliniseră însă cei trei ani de la încheierea contractului și lucrările erau departe de a fi terminate. Sistemul de prelungire al lucrărilor se practica cu succes după vechiul obicei, și speranța ministerului din 1882, când s'a acordat într'un condeiu totă suma trebuincioasă pentru a se termina lucrările in 1884, n'a fost de cât o deșertăciune. Ministerul remase păcălit și de astă dată, și d. Lecomte tare pe pedestalul ce și zidise de ani, veni în februarie și martie 1885 în București, pentru a încheia un nou contract, și a căpăta o nouă sumă de risipit. Să se observe că *tote contractele și prelungirile erau pentru terminare.*

Când s'a acordat suma din 1882 se credea că lucrările interioare, fiind lucrări noi, vor fi făcute in limitele sumelor acordate; pentru dânsule nu se mai putea pretexta, că ar fi putut presenta surprize neașteptate ca lucrările de restaurare, cu toate acestea la încheerea contractului se *mai ceru încă 110,100 lei*, și ministerul pentru a scăpa o dată din acest nomol in care intrase cu restaurarea Argeșului, se văzu nevoit a mai acorda și această sumă, de astă dată însă suma se dete cu însărcinarea expresă ca d. Lecomte să gătească negreșit lucrările până in toamnă.

Ministerul cercetă cu scrupulozitate situația lucrărilor, se dete credite și se luară măsuri ca lucrările se fie terminate într'un timp dat și se încheie un nou contract cu d. Lecomte pentru ter-

minarea lucrărilor pe termen de trei ani; pe 1885, 1886, 1887, de astă dată cu îndatorirea ca Argeşul să fie terminat în toamnă anului 1885; ér restul timpului până la finele anului 1887 să fie întrebuinţat la terminarea bisericii Trei-Ierarhi, a sf. Nicolae Domnesc, a Mitropoliei din Târgovişte, a sf. Dimitrie din Craiova şi a caselor episcopiei de Argeş. Astfel de astă dată ministerul se arată energic şi decisiv.

D. Lecomte dând tóte asigurările că biserica va fi gata de sfinţit până în toamnă, plecă la 5 aprilie 1885 pentru o zori pregătirea mobilierului. Dar, şi de astă dată d-sa se incuibează la Etretat, pe când mobilierul se lucra la Viena. Se mulţumea a comanda la fabrică o candelă, un sfeşnic sau un alt obiect căruia nu'i cunoştea nici forma; de alt fel nici n'avea trebuinţă să le ştie de óre ce se adresa la fabricanţi iscusiţi. Eată un exemplu din tr'o scrisóre a d-lui Lecomte de felul cum era pregătit pentru aceste importante lucrări.

Le vase pour l'eau bénite peut être en argent à bas titre recouvert d'une épaisse couche d'argent; *mais je n'ai jamais vu de ces vases.* Donnez moi donc de suite des renseignements plus précis que ceux que vous m'avez donné. Quel est l'usage de ce vase, est-ce simplement pour y metre de l'eau bénite. Est-il destiné a plonger les enfants pour le baptême. *Quelle forme doit-il et peut il avoir?*

Lecomte. *Paris 20 mai 1886.*

Aşfel, d. Lecomte nici nu vèzuse în ochiï sèi obiectele pe care trebuia sè le facă, şi acèsta cu trei luni înainte de sfinţire. Dar d. Lecomte trecea de mare maistru şişi putea bate joc de ori ce.

La biserică nu erau de cât mici lucrări de făcut; se continea restul picturii *) și se reproduceau pe pereți portretele M. L. L. Regelui și a Reginei, și a celor doi episcopi, de către d. Ed. Grant, după modelurile în mărime naturală date de d. Lecomte.

La finele anului când a fost să se justifice suma de 33,734 lei 30 b., pentru picturile executate în 1885, d. Lecomte prezintă érași o chitanță semnată de socrul d-sale d. Oudinot, care a fost înregistrată în *jurnalul cheltue'or la No. 98 de la 1 iulie 1885 - 86.*

Frustrarea e dovedită, de óre ce chitanțele sunt de la persoane care n'au figurat în lucrare, și mai cu semă când prin mărturii și din scrisori se probéză că d. Lecomte s'a ocupat singur cu antrepriza picturilor; se constată nu numai că d. Oudinot nu era nimic în afacerea picturii, dar cea ce e mai grav pentru d. Lecomte e că *d-sa era antreprenor și controlor în același timp din partea statului.*

*

Afacerea cu picturele fiind foarte serioasă se arătăm cum s'a petrecut lucrul, și se dăm de o cam dată câte-va probe în această privință.

*) Pictura Argeșului e o mediocră instalațiune bisericescă cu un caracter cam ambiguu, cam curcit . . . și acesta pentru că arhitectul n'avea idei complete întru cât privește *archeologia eclesiastică* a bisericii răsăritene. (Odobescu 13 Septembre 1887). Ministerul a acordat arhitectului diriginte 3,000 lei pentru a se duce în orient spre a studia pictura și mobilierul, dar n'a fost de și a luat suma. E de regretat că s'a făcut o lucrare ca Argeșul, fără a se cerceta Muntele Athos unde Domnii țarilor române erau etitorii mai multor locașuri.

După cum am văzut, la început picturile fuseseră date în întreprindere decoratorului Nicolle reprezentat fiind prin d. Renouard pictor, care compunea desaturile și dirija executarea lucrărilor. Acesta a mers astfel în anii 1882 și 1883; ér d. Lecomte vèzèud că e un câștig aici, 'și-a zis că de ce nu l'ar avea D-sa, și atunci a înlăturat pe d. Nicolle după cum se vede dintr'o scrisóre în care spune:

„Je n'entende jamais parler du père Nicolle, il ne donne pas signe de vie, et j'ai pris le parti de me passer de lui.

Lecomte. Paris 19 aprilie 1884.

Luând decizia a înlătura pe d. Nicolle, curând după aceea d. Lecomte érăși scrie următoarele:

„Le père Nicolle étant devenu invisible, j'ai résolu de l'écarter complètement, et de m'adresser à une autre personne, ou de m'arranger autrement.

Lecomte. 27 aprilie 1884.

Vom vedea mai în urmă cum s'a aranjat altfel.

Se începe lucrul în campania anului 1884, și de astă dată tot d. Renouard dirijèză picturile. D. Lecomte angaja lucrătorii, trimetea materialele, plătea lucrătorii și în fine se ocupa de tot ce trebuia, ca un antreprenor; d-sa însă era în același timp și reprezentantul statului pentru a controla pe antreprenor.

Ètä o scrisóre prin care 'mi recomanda a plăti la București vopselile luate pentru picturi:

Je reçois avis par une lettre de Mr. Const. Christescu strada Colței No. 16, l'avis que les marchandises (couleurs) que j'ai commandées sont expédiées. *Volez vous lui.*

régler 95 fcs. En plus une commission pour l'un de mes peintres Chauffrey

Lecomte. Arges 24 août 1884.

D. Lecomte mă însărcinase a libera d-lui Renouard sumele ce-i trebuia pentru plata lucrărilor; ătă o scrisóre prin care se constatã acésta:

J'ai reçu hier soir les cinq mille fcs. que vous m'avez adressé. Quand vous reviendrez n'oubliez pas d'apporter de l'argent, pour régler ces deux messieurs Dubreuil et Chauffrey. L'or que vous m'avez envoyé ne sera pas suffisant, il faudra encore 2,000 fcs.

Renouard. Arges 5 octobre 1884.

Un pictor din Viena d. Kott, procurase lucrători cu ziua pentru facerea picturilor. Când a fost a se achita d. Kott, d. Lecomte mă însărcinã pe mine a plăti d-lui Kott.

„Vous pouvez acquitter la note de Mr. Kott, quoi qu'il soit étrange que le conditions de cette année ne soient pas les mêmes que celles de l'année dernière. Mais il n'y a pas moyen d'éviter cela sans causer une perte à Mr. Kott

Lecomte. Etretat 14 octobre 1884.

Se vede că d. Kott mai urcase prețul și acésta nu convenea d-lui Lecomte acum când făcea pe antreprenorul picturilor.

Terminându-se campania anului, când a fost să se facă socoteala, d. Lecomte 'mi scrie să fac estimăția lucrului, pentru ca să pótã pregãti factura pentru justificare. ătă ce 'mi scrie:

. Dès votre retour à Argès, occupez vous de faire le relevé des travaux de peinture exécutés et terminés cette année, pour que je puisse dresser le mémoire. Préparez aussi un état, montrant pourquoi certains travaux ont coûté plus cher qu'il n'était prévu au devis estimatif

de façon a pouvoir repondre aux defferentes question, qui me seraient posées.

Lecomte. Paris 4 novembre 1884.

Étă o probă prin care se constată că lucrătorii erau achitați de d. Lecomte.

Spuindu-i că pictorii trebuie să plece și n'au bani, d-sa 'mi respunde:

Pour le *réglement des peintres* nous le faisons dès que nous serons en mesure."

Lecomte. Paris 10 novembre 1884.

La Paris chér, d. Renouard care dirija picturile ducându-se la d. Lecomte, pentru a primi ordinile în privința dispozițiilor de luat în campania anului viitor pentru executarea picturilor, primesc următoarea scrisore în acastă privință:

"Renouard vient d'arriver et je m'entende avec lui en précision de l'avenir, de l'avenir que je ne connais pas

Lecomte. Paris 24 décembre 1884.

Scrisorile citate arată curat chipul cum au fost executate picturele în campania anului 1884, când a fost însă să se justifice cheltuiala, d. Lecomte prezintă o factură iscălită Oudinot pentru suma de 103,296 lei 90 b.

În anul 1885 încheindu-și contractul d. Lecomte plăcă din țară, și achitând la Viena pe pictorul Kott pentru lucrătorii ce-i procurase, 'mi scrie următoarele:

"J'ai encaissé 17,000 fcs. et soldé Kott et Gillar."

Lecomte. Vienne 10 avril 1885.

Achitarea d-lui Kott 'l privea direct de ôrece lucrarea fusese justificată către minister prin factura din anul trecut iscălită Oudinot.

Trebuia a se începe lucrările de pictură în 1885, d. Lecomte aflându-se la Paris, se ocupa cu angajarea lucrătorilor și cu luarea măsurilor trebuincioase pentru executarea lor, înștiințându-mă în chipul următor:

„Je m'occupe de régler tout mon monde et puis *je vais préparer le départ des peintres.*

Lecomte. Paris 30 avril 1885.

Pentru portretele M. L. L. Regelui și a Reginei fusese angajat d. Ed. Grant cu reproducerea lor pe pereți, și odată cu plecarea celorlalți pictori din Paris, d. Lecomte 'mi scriea la 12 mai 1885, ca să înștiințez și pe d. Grant să înceapă lucrul. Sosind pictorii în Argeș d. Renouard care dirija lucrarea 'mi scrie la Iași întrebându-mă, că cine are să dea acompturi lucrătorilor. *Éta scrisoarea:*

„J'ai à vous demander pour Nae, qui va le payer? Il m'a demandé un à-compto, je l'ai pris sur mes fonds personnelles, *Mr. Lecomte ne m'ayant donné un à-compto que pour moi.* Georges et Ilie sont avec Leprou à travailler aux grilles, *qui les réglera ou tout au moins leur donnera des à-comptes?* Répondez moi à ce sujet je vous prie.... *Je n'ai pas besoin de Horvath pour le moment, Mr. Lecomte ne m'a rien dit à ce sujet.*

Renouard. C. de Arges 29 mai 1885.

D. Renouard care dirija picturile când avea trebuință de bani, 'i liberam conform însărcinării d-lui Lecomte. *Éta o cerere a sa.*

„J'ai reçu les mille fres. que vous m'avez expédié.... dans tous les cas je vous envoie le reçu de quatre cent fes. *à compto sur la peinture.*

Renouard. C. de Arges 17 juin 1885.

Terminând-se campania apului, lucrătorii tre-

buiau să plece, și d. Renouard 'mi scrie la Iași cerându-mi parale pentru a plăti lucrătorii:

„Pour ce qui et de nous c'est-à-dire Bories, Thoma et moi, je ne puis vous préciser le chiffre exact, ne sachant pas à une semaine près ce que nous resterons encore. Vous pouvez compter sur la somme de 20,635 frs. pour le règlement de nous tous jusqu'à notre départ.

Renouard. C. de Argeș 24 sept. (6 oct.) 1885.

Intr'o scrisóre din Argeș, d. Lecomte 'mi scrie că a achitat pe unul din lucrătorii pictori care se întorcea în Franța:

„P. S. Je rouvre cette lettre ce soir avant de me coucher et après avoir réglé Bories.

Lecomte. C. de Arges, 18 oct. (3 novembre) 1885.

În cale din urmă d. Renouard care dirijase picturile trebuind să plece și densusul, d. Lecomte 'mi scrie că nu cere a fi plătit aici în țară:

„Renouard compte partir cette semaine si c'est possible. *Il ne tient point à être réglé, ce qui nous permetra...*

Lecomte. C. de Arges, 1/13 décembre 1885.

Vom vedea mai în urmă că d. Renouard, a fost achitat și la Paris tot de d. Lecomte.

Étă încă o probă că d. Lecomte se ocupa singur de picturi. După plecarea pictorilor mai renunând câte-va lucrări de făcut, d. Lecomte le a dat cu totul unui pictor din Argeș. Étă scrisórea sa:

„Renouard est parti dimanche, J'ai donné ce qui reste a faire de peinture à Nae et à la tache.

Lecomte. C. de Arges 10/22 décembre 1885.

Pentru portrete 'mi scria să nu mai liberez acompturi, până ce nu va face socoteala cu d. Ed.

Grant. Ță scrisórea sa prin care se adevereză acésta :

„Je ne sais pas où en est Ed. Grant avec son compte, mais *je vous engage a ne plus lui delivrer de l'argent*. Il ne travaille plus depuis longtemps déjà, et je désire causer de lui avec vous.

Lecomte. C. de Arges, 14 décembre 1885.

Ță o scrisóre a d-lui Ed. Grant prin care se constată că d. Lecomte l'angajase pentru executarea portretelor :

„J'ai déjà mi au trait les deux évêques et ébauché la tête de Joseph. Cette semaine j'espère recevoir un mot de M. Lecomte pour me faire savoir la couleur que je dois donner aux vêtements. Comptez vous être bientôt parmi nous, car j'aurais une prière à vous faire. C'est à-dire il me faudrait... si vous n'êtes pas autorisé à le faire. faites le moi savoir, *pour que je m'adresse à M. Lecomte*.

Ed. Grant, C. de Arges.

Pentru aprovizionarea materialelor trebuin-cióse pentru picturi, tot d. Lecomte se ocupa. Ță o scrisóre a sa prin care trimite aur, și se arată nemulțumit că intră prea mult; căci acesta era pe socoteala sa :

„Je vous fais expédier à Iasi 20 livrets d'or demandés par Nae. En verité cela m'étonne qu'il n'en ait pas eu suffisamment.

Lecomte. Villefranche 9 mars 1886.

Ță o altă scrisóre cu privire tot la celé de mai sus :

„L'or demandé par Nae a été expédié à votre adresse à Iasi. Ainsi que j'ai du vous le dire, *nous avons estimé avec Renouard que la quantité d'or que j'avais fait venir à Arges devait suffire*. Nae en aura donc pas mal perdu, car nous ne pouvions pas nous tromper à ce point.

Lecomte, Paris 16 mars 1886.

În fine d. Lecomte fiind la Paris, chemă pe d. Renouard care se afla la Orléans pentru a-l achita definitiv de lucrarea sa. Éta scrisórea care constată acésta:

„*J'ai vu Renouard aujourd'hui et je l'ai réglé. Je ne lui ai parlé de rien, c'est fini n'y parlons plus. Nae m'écrit pour me demander un supplément. Il est exigent, car nous avions compté avec Renouard, et le prix accordé était suffisant. Réglez cela directement avec lui.*

Lecomte, Paris 29 mars 1886.

Tot din acésta scrisóre se mai constată că d-sa angaja lucrătorii și făcea prețul cu dênșii pentru lucru. Nae zugravul ne find mulțumit mai cerea un suplément de bani.

Se mai vede și din următórea scrisóre cum d. Lecomte era antreprenorul picturelor, și se învoia cu diferiții pictori pentru prețul lucrului. Dl. Ed. Grant executând lucrări suplimentare s'a adresat prin următórea scrisóre către d. Lecomte, pe care d-sa 'mi a trimes'o în copie, pentru a avea cunoștință de dênșea, și pentru a interveni pe lângă d. Grant ca să-i cêră mai puțin.

Etretat.

Monsieur Lecomte.

„Voici dix semaines... maintenant Mr. je suis prêt à faire tous le changements nécessaires; mais avant tout je dois m'entendre avec vous sur le montant des travaux supplémentaires, ainsi que sur les changements que j'ai fait... donc, je pense monsieur, que vous ne trouverez pas exagéré de ma part en vous demandant mille fcs. pour tout ce travail.

Ed. Grant. C. de Arges 16 juillet 1886.

Am cerut și d-lui Renouard, care astăzi se află stabilit la Orléans, să'mi răspundă în comptul cui a lucrat picturile de la Argeș, cine era antrepren-

norul acestor lucrări, pentru că d-sa care dirija lucrările de pictură după cum am văzut și care trebuia se represinte pe antreprenor, era mai în stare ca ori cine a cunoste afacerea, și étă ce'mi respunde :

„Pour ce que vous me demandez au sujet de la formation de l'atelier, vous le savez aussi bien que moi, ça n'était pas un secret. Les deux première années, je fus pour le compte de Mr. Nicolle de douce mémoire, les deux autre années, je fus pour le compte de Mr. Lecomte, ainssi que tous ceux que j'engageais à Paris. Les travaux devaient se faire ainssi. S'il y a eu d'autre arrangements je l'ignore complètement, car j'étais à l'heure ainssi que tous mes compagnons, du reste tous nos reçus ont été faits au nom de Mr. Lecomte. *Qui vous auriez voulu pour nous payer aussitôt les relations rompues avec le père Nicolle ? Je n'ai eu à faire qu'à Mr. Lecomte qui du reste n'a réglé ce qu'il me devait, d'une façon assez sèche et brutale.* Je conserve cette lettre et plusieurs autres.

Renouard. Orléans 1 octobre 1889.

Am mai întrebat pe d. Renonard se'mi spusă dacă a cunoscut pe d. Oudinot și étă ce'mi respunde :

Si vous doutez que Mr. Oudinot ait été quelque chose dans l'affaire, d-fiez vous de vous aventurer, car les deux et même trois personnages sont malins. Oudinot n'est pas peintre decorateur, il n'a jamais fait de decoration murale. C'est un peintre verrier et connu comme tel à Paris. Mr. Oudinot n'était rien dans le travail d'Arges, du moins je n'en ai pas connaissance. J'ai connu Mr. Oudinot quand il venait voir sa fille et son gendre mais je n'ai jamais eu de rélation avec lui. Quant aux dessins et maquettes d'Arges j'ai eu tout le mal et de produire et de diriger. Toutes les maquettes je les ai faites et en Roumanie et au bureau de Mr. Lecomte à Paris. J'ai toutes les lettres de Mr. Lecomte ici, et j'ai ici à Orléans la dernière où il me dit de me présenter à Paris pour me régler. Celle-là m'était adressée à Orléans. Quand besoin en sera je

peux vous en donner la copie, car je suis degouté de peu de consideration que l'on a pour ceux qui vous ont été utiles. En France il me présentait comme son collaborateur, mais en Roumanie je vois que ce n'est pas la même chose. Grand bonheur lui fasse les honneurs, qu'il garde au moins un bon souvenir de ceux qui l'ont aidé à arriver à ses fins. Vous n'ignorez pas que le travail fût d'abord pour le compte du père Nicolle, c'est ensuite que Mr. Lecomte a dû continuer; car la dernière année c'est moi qui ait loué un atelier boulevard d'Enfer au nom de Mr. Lecomte du Noüy, pour faire les dessens des princes peintre sur les murs d'Arges. J'ai du louer l'atelier au mois de novembre 1885.

Renouard. Orléans 5 novembre 1889.

Intrebând pe d. Renouard care a dirijat lucrările a căror întreprindire e justificată de d. Oudinot, respunde :

Je n'ai jamais eu de relation avec Mr. Oudinot, pour mieux vous expliquer, je ne le connais que de vue, de plus, je ne recevais de correspondance que de Mr. Lecomte. J'ai en effet toute cette correspondance concernant le travail; mais elle est à Paris. Ici je ne possède que la dernière lettre que j'ai reçu de lui pour mon règlement et concernant les dessins et cartons d'Arges. Je vous donne une copie de la lettre de Mr. Lecomte „Mon cher Renouard, me voici enfin de retour à Paris y viendrez vous bientôt car je désirerai régler avec vous. Dites moi je vous prie si tous mes dessins sont au complet et en ordre dans votre atelier de la rue Malebranche, je dois les faire emballer et expédier à Etretat, où nous allons nous installer. Bien à vous. Lecomte du Noüy. 20 mars 1886. avenue Montaigne. Pour les autres lettre il faudrait que j'aille à Paris.

Renouard. Orléans 21 novembre 1889.

D. Edouard Grant a fost angajat a reproduce pe perete la Argeş portretele Regelui, a Reginei şi a celor doi episcopi, după dessenurile ce

i s'a dat și caro au fost făcute la Paris de d. Olivier Merson, acastă lucrare a d-lui Grant s'a făcut tot in întreprindere fiind justificată de d. Oudinot in factura No. 58 de la 1. iulie 1886. Cu toate acestea d. Grant spune că a fost angajat de d. Lecomte la lucru, prețul 'i l'a făcut d. Lecomte, tot d. Lecomte l'a plătit și cât privește pe d. Oudinot nici nu l'a cunoscut. Eată scrisórea d-lui Grant“.

Mon cher ami. J'ai reçu votre lettre du 11 janvier, et je m'empresse de vous répondre. Je prends votre questionnaire tel que vous me le présentez, je fais les réponses les plus succintes possible.

Qui vous a engagé pour le travail ?

— *Mr. Lecomte.*

Qui a parlé pour la somme ?

— *Mr. Lecomte.*

Qui vous à payé ?

— Vous le plus souvent; mais avec l'autorisation de *Mr. Lecomte.*

Au nom de qui faisiez vous les reçus ?

— *Au nom de Mr. Lecomte*, à moins que j'en ai fait dans ce sens ci: reçu la somme de . . . comme à-compte sur mes travaux de Curtea d'Arges.

Qui vous à réglé ?

— Vous le plus souvent, *le règlement définitif n'a jamais eu lieu.*

Si vous connaissez Mr. Oudinot ?

— *J'ai fait sa connaissance l'année dernière à l'exposition*, quelques jours avant sa mort, c'est lui qui m'a présenté à M-me Lecomte.

Si vous avez causé quelque chose avec lui pour les portraits ?

— Non, j'ai parlé avec Mr. Oudinot sur ma famille.

Ed. Grant. Buc. Bervedere ¹⁰/₂₆ *janvier 1890.*

In urma atâtor scrisori și probe din partea celor cari au lucrat decorațiunea, și cari spun că

erau angajați de d. Lecomte, că d. Lecomte 'i plătea și se ocupa de lucru, apoi scrisorile d-lui Lecomte în care spune că angajează lucrători pentru sine că 'i a achitat etc.

Sunt mărturii evidente că d. Lecomte a făcut pe antreprenorul picturilor, dându'și prețul care a vrut, și fiind că era în același timp și reprezentatul statului care trebuia să controleze pe d. Lecomte antreprenorul, a pus pe socrul său d. Oudinot a iscăli chitanța scrisă chiar de d. Lecomte.

Eată o frustrare dovedită cu acte de chipul cum d. Lecomte știe să 'și facă treburile.

Eată pentru ce Statul a cheltuit suma colosală de 1,700,000 cu Argeșul și pentru ce lupta dl. Lecomte de a pune mâna pe lucrări înregie, ca pe de o parte să le prelungească la infinit pentru a lua suma de 31,000 ca léfă afară de voiaje la Villefranche și Etretat, locuință, servitor, cheltuelile casei și ale mănărei la restaurant. Și cât pentru afaceri.... a se aranja după cum spune într'una din scrisorile de mai sus *autrement ou avec une autre personne.*

Actele și scrisorile atât ale d-lui Lecomte cât și ale celorlalte persoane prin care se dovedește cele de mai sus sunt în posesiunea noastră, și suntem gata a proba ori când această speculațiune.

Acésta fiind stabilită, se începem érá 'și cu expunerea lucrărilor și se urmăim firul lor până la sfințirea bisericei.

*

Cu toate stăruințele și desele inspecțiuni ale ministrului în persoană, fu cu neputință a se ter-

mina lucrarea în toamna anului 1885, după cum 'și luase angajamentul d. Lecomte la facerea contractului, și trebui să se amâne sfințirea pentru anul viitor 1886. Episcopul de Argeș era tare nemulțimit de aceste amânări nesfârșite; d. Lecomte însă nu se preocupa, știind că în fine la noi, se trec toate. Astfel, în 1886 d-sa se închide tot anul la Etretat, și pretextă lipsa sa din țară că se ocupă cu mobilele bisericii, deși ele se lucrau la Viena în atelierul d-lui Valerian Gillar.

De astă dată însă ministerul 'și dădu bine seamă cum se petrec lucrurile, și fixă cu ori ce preț sfințirea bisericii pentru 15 august. D-nul Lecomte se preocupa puțin de această deciziune, și cu toate că mobilierul era gata la Viena în cât s'ar fi putut sfinți biserica la 15 august, dar d-sa nu voia a'l expedia, crezând că dór de va mai putea încurca să mai mérégă lucrările și pe alt termen de contract.

La biserică pe loc nu era de făcut de cât așezarea pardoselei de mozaic, care și fu terminată la 1 august, îndreptatul curței bisericii și terminarea portretelor.

Étă o probă prin care se vede că întârzierea era chibzuită și că obiectele erau gata:

În urma unei inspecțiuni a d-lui ministru de atunci, scieam d-lui Lecomte să trimetă numai decât obiectele bisericii pentru că de astă dată s'ar înfundat cu tertipurile învechite, și d. Lecomte 'mi respunde următoarele:

„Mr. Sturdza regrette qui le travail n'est pas encore fait, avez vous bien insisté, comme je le crois du reste, pour exposer au ministre qu'il n'a pas dépendu de nous d'aller plus vite, puisque nous n'avo's pas d'ordres,

Le travail n'est pas fait, mais du quel travail parlez-vous? du dallage, mais le dallage sera parfaitement terminé.

Reste donc le petit mobilier, *puisque le gros mobilier peut être considéré comme prêt déjà et sera bientôt expédié labàs.* Vous avez bien fait de donner au ministre l'assurance quele travail sera prêt pour le 15 août et c'est à nous de nous arranger. Je sais en effet que Mr Sturdza est à la fois très bonet, mauvais; mais il a toujours été pour moi parfaitement bon et juste, et j'aime a croire qu'il ne cessera pas de m'accorder son bienveillant appui.

Lecomte Paris 26 mai 1886.

Curios respuns prin care sã scuzã spuind cã ministerul nu dã ordine de a se lucra, când mai erau trei luni până la sfințire.

Episcopul de Argeș de asemenea stãruia din tôte puterele ca sã se sfințeascã biserica. Ètã o scrisóre prin care 'mi arãta nemulțumirea sa:

„Sunt gata a pleca în strãinãtate, pentru a'mi cãpãta sãnãtatea zdruncinatã din cauza întirzierii cu restaurarea monastirei. Suntem aprópe la începutul lui iulie și mai nimic nu se vede lucrându-se. *'Mi pare rãu de multe cãte am fãcut în privința restaurãrii. Am fost mãgulit și înșalat;* cãci dupã cât vedem, și chér din scrisóreã. D-vóstrã primitã înainteã acesteia, se înșelege cã biserica n'are sã fie gata pentru august viitor. Așa dar, eu nu mai compez în nimeni lãsând lucrul la voia întimplãrei.

Ghenadie, Episcop de Argeș.

Curtea de Argeș 20 iunie 1886.

Din rãndurile de mai sus se vede cãtã decepțiune a trebuit sã aibã P. S. sa Episcopul de Argeș, care stãruise îndelung timp fãrã rezultat.

Pe de altã parte ministrul, care nu pierdea nici un moment pentru ca biserica sã fie sfințitã, cu ori ce preț până în tómnã, și pentru a'și da seamã mai bine de lucrãri, sã dusesese singur la

Curtea de Argeş spre a vedea ce se lucrăză. Scriindu-i d-lui Lecomte despre aceste vizite, éta ce mi răspunde:

„Le voyage solitaire de notre ministre ne m'étonne pas. il a voulu se rendre compte par lui même et incognito de l'état d'avancement des travaux.“

Lecomte. *Etatat 3 août 1886.*

În fine după multe stăruinţi, şi fiind că se fix se cu nestrămutare sfinţirea la 8 septembre, d. Lecomte se văzu forţat a termina, şi sfinţirea se făcu în fine la 12 octobre.

Când se presintă compturile de liquidare, d. Lecomte spuse că a cheltuit 78,000 lei mai mult, peste sumele ce se acordase pentru terminare. *Acésta era o repetiţie a sistemului care reuşise în 1880, când i s'a acordat după cum vëzurăm 73,300 lei.*

* * *

Ori cine a urmărit cu atenţiune de la început expunerea de mai sus, cred că s'a convins de *speculaţiunea nedemnă* care a domnit în tot timpul lucrării, şi şi dă seamă de calculul abil, prin care au fost mistificaţi rând pe rând toţi ómenii de la guvern.

Restaurarea Curţei de Argeş odată terminată, cu tótă dorinţa mea de a mă ocupa cu lucrările de restaurare, eram însă nemulţumit de a face parte din nişte lucrări atât de compromise, *) şi

*) Încă de mult eram nemulţumit de réua conducere a acestor ataceri, şi într'un timp nu voiam a mă mai ocupa cu tóte lucrările. Éta o scrisóre cu privire la acésta:

„Vous semblez, Je ne sais trop pourquoi vouloir au dernier

acum trei ani la 10 februarie 1887, cu regret 'mi-am prezentat dimisia d-lui ministru de Culte. Ea însă a fost refuzată. Am fost foarte măgulit de acesta; dar nu 'mi-am retras'o de cât cu încrederea că răul se pôte îndrepta

Creditul de 78,000 lei se acordă după lungi stăruinți, dar ministerul luă dispoziția a nu se mai acorda nici un credit până la terminarea contractului, pentru a se pune temelia unei organizări cu aceste lucrări de restaurare. Îtă pentru ce nu s'a lucrat la Trei-ierarhi în vara anului 1887; se luară însă măsuri ca să se înceapă casele Episcopiei, publicându-se licitație pentru ca Statul să știe cu exactitate cât 'l vor costa acele case.

Biserica însă fiind terminată, istoria Argeșului nu s'a sfârșit. O nouă serie de prelungiri a lucrărilor de mai 'nainte reîncep, și un nou izvor de risipe se deschide cu construirea reședinței Episcopale. De astă dată d. Lecomte nu mai e restaurator, se mărginește a zidi o clădire curentă; și cine mai știe pentru ce planuri, ținu se facă și acéstă lucrare în regie. Se vorbim și despre dēnsa pentru a termina cu Argeșul.

moment, pour ainsi dire, ne plus vons occuper comme nous en étions convenus des deux affaires de Jassy et d'Arges. Vous ne pouvez oublier que lorsque j'ai accepté l'affaire de Jassy en principe, j'ai compté sur votre collaboration. C'était même ci vous vous en souvenez une des conditions du contract.

Lecomte. Paris 11 mars 1882.

III.

Reședința episcopiei de la Curtea de Argeș

Din vreme încă ministerul se preocupa a face locuințele trebuincioase Episcopiei de la Curtea de Argeș, și fiind că d. Lecomte se ocupa cu restaurarea bisericei, ministerul găsi cu cale a'l însărcina și cu facerea planurilor pentru case. In contractul dintre d. Lecomte și minister de la 17 febr. 1882 art. 2, se prevede ca d. Lecomte *să predea până la finele anului, planurile pentru casele Episcopiei și pentru seminar.*

După doi ani, d. Lecomte pretextă că n'a putut face planurile, de ôre ce ministerul nu-i a fixat costul clădirilor, și pentru a se lua măsuri mai sigure pe viitor, ministerul 'i cere să arăte ce sumă să acorde; ér d. Lecomte, răspunde *) că casele se pot face cu 280,000 lei. Suma păru acceptabilă, și prin contractul de la 9 noembrie 1882 art. 2, d. Lecomte 'și luă din nou angajamentul de a preda planurile pe suma de mai sus.

Astfel, se luară toate măsurile pentru a se obține de la camere suma de 280,000 ca să se înceapă numai de cât casele.

Despre această lucrare, P. S. S. Episcopul de Argeș care stăruia mult pentru a nu se perde vremea în zadar, étă ce spunea în privința bunei dispoziții a guvernului de a se grăbi lucrările.

*) Raportul No. 35 de la 9 noembrie 1882.

Cu toate că în urma asigurării d-lui ministru de Culte, nu ar mai fi fost trebuință a aștepta și pe d. Sturdza, ea se 'l întreb; dar având în vedere dragostea, stăruința și hotărîrea d-lui Sturdza... 'i am vorbit de scrisoarea d-tale și a d-lui Lecomte, și 'mi a spus că în consiliul de miniștri, s'a admis împreună cu contractul de prelungire pentru 2 ani, și sumele arătate de d. Lecomte pentru a termina în doi ani. Mi a zis chér că dacă pôte și într'un an au se termine, banii 'i se dau.

Ghenadie Episcop. Argeș 13 februarie 1883.

Etă deci, de ce dorințe erau animați la minister în 1883, în privința locuințelor Episcopiei, pentru a fi gata odată cu sfințirea bisericeii. Sumele după cum se vede erau la dispoziție, și se puteau da chér într'un singur an.

Inceperea caselor însă nu era decât o iluzie, pentru că d. Lecomte la 17 noembrie 1883 *veni cu o nouă cerere, spunind că trebuie 487,400 lei pentru casele Episcopiei și pentru seminar, și ministerul care spera a scăpa cu 280,000 conform primului angajament al d-lui Lecomte, în urma nouilor stăruințe, se văzu nevoit a încuviința această nouă sumă, și se dedură ordine pentru a se face planurile pe suma de 487,400 *).*

Până să se facă planurile definitive, sub pretext că personalul n'are unde locui, ministerul încuviințază, după cererea d-lui Lecomte, să se facă dependințele episcopiei pe suma de 26,510. Ele însă, când au fost făcute, au costat 44,323 lei.

În fine la 15 februarie 1885, d. Lecomte înaintază o schiță de plan pentru casele episcopiei. Ministerul voia a le pune în licitație și a le executa în întreprindere pentru a scăpa o dată de

*) Ord. No. 132 de la 18 noembrie 1883.

prelungirile și de cheltuelile nesfârșite din trecut. D. Lecomte însă preintimpină și această salutară dispoziție, și prin raportul său cu No. 62 de la... *sfătuește ministerul ca să nu le mai dea în întreprindere, pentru că d-sa se însărcinază a le face în regie cu un preț mai estin și tot de odată mai solide de cât cum s'ar face în întreprindere.*

Se vede că d. Lecomte mai stăruia și printr'alte părți pentru a obține executarea lucrărilor în regie, căci éta ce 'mi scriea în această privință:

D'après l'évêque, le roi s'est prononcé pour que les travaux de l'évêché soient exécutés en regie. Du reste, lors de mon audience il m'avait dit la même chose, à la suite des observations que je lui ai présentés.

C'est là l'interêt absolu du travail et de l'administration.

Lecomte. București 5/17 martie 1885.

Vom vedea mai la urmă, ce profit a avut lucrarea din aceste stăruințe neobosite și chibzuite din vreme ale d-lui Lecomte, ca să se execute casele în regie.

La început stăruințele nu avură izbândă, căci *prin contractul de la 2 aprilie 1885 d. Lecomte era însărcinat a dirija în întreprindere construirea caselor în timp de trei ani. Se luaseră dispoziții a se pregăti planurile și se publică termenul pentru licitație. Anul 1885 trecu fără a se începe clădirea, de asemenea și anul 1886, pentru că planurile nu fură prezentate de cât la 23 maiu 1887. Până să se ție licitație ar fi trecut și luna lui Iulie, de aceea se luă dispoziția a se face temeliile în regie pentru a se începe lucrarea numai de cât, cu atât mai mult că nu se bucura la nici una din cele lalte lucrări; de ôre ce banii fuseseră cheltu-*

itii pe șcheli, dărămări, personal și voiage. Acésta era sôrta creditelor ce se acorda d-lui Lecomte.

Temeliile însă nu se puseră în lucrare numai de cât, de ôre ce d. Lecomte găsi un alt pretext pentru a pierde vara. De și era în Iulie, în loc de a începe lucrul, d-sa găsi de cuviință a lăsa totul baltă, și a se duce să se plimbe pe la monastirile din Moldova și Bucovina, sub cuvânt că se duce să studieze pentru a face biserica sf. Nicolae din Iași.

Calculule d-lui Lecomte de a perde vara îi reușiau și îi erau profitabile, dar ele deseserau pe Episcopul de Argeș, care așteptase de opt ani, conform angajamentului d-lui Lecomte se înceapă casele, și în nerăbdarea sa 'mi scria :

Domnul Lecomte este așteptat aici de mai mult timp. După spusa d-lui Ministru, de când îi a telegrafiat la monastirea Neamțului, este aproape dacă nu și mai bine de o lună. D-na Lecomte, dacă a fost reținut de alte lucrări, trebuia să trimită oameni imediat, după ordinul d-lui Ministru ca să înceapă lucrarea, de ôre ce timpul este întârziat... Nu cred că se vor face fundațiile cît timp.... însărcinații pretextează lipsa d-lui Lecomte, și 'l așteaptă pe d-sa, sau se le trimită ordin a pune mai mulți oameni. Te rog a spune d-lui Lecomte, că dacă întârziază cu venirea sa, se dea ordin însărcinaților săi să pue oameni mai mulți la lucru.

Ghenadie Episcop. Argeș 4 august 1887.

Astfel, când totul era fixat și când nu rămăseseră de cât două, trei luni de zidit, d-nu Lecomte găsește chipul de a nu începe lucrul, ca d'or de-o trece și vara acésta.

În vara anului 1887 s'a început așa dar temeliile care erau fixate a se face în regie.

În aprilie 1888 conform contractului d. Le-

comte trebuia să dea clădirea gata, dar lucrurile se petrecură altfel. D-sa și reînnoește din nou contractul pe tradiționalii doi ani, și visul se împlini; căci de astă dată fu autorizat a face totă clădirea în regie. Trecu vara anului 1888, se lucră ce se putu, și suma de 487,400 acordată de camere pentru a se face seminar și episcopie, se cheltui numai cu un șfert din lucrările ce trebuiau a se face, și d. Lecomte cu o îndrăsnelă ne mai pomenită, cere ministerului prin adresa de la 1 ianuarie 1889 încă 613,692 lei, pentru a termina episcopia de Argeș, cu un nou termen de trei ani, și cu rezerva ca mai târziu să se mai acorde încă 180,000 lei pentru lucrări neprevăzute. Astfel, cu o lucrare pentru care statul, după cum am văzut la început că nu era dispus a acorda de cât 280,000 lei, se vede împins de d. Lecomte, pe calea nenorocită de a cheltui 1,281,092.

Eată o nouă ediție a exploatărilor de la Curtea de Argeș.

Se luăm acum pe acele lucrări unde nu se mai vede nimic, și pe care trebuie să le plângă ori ce inimă care mai simte românește.

IV

Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

În primăvara anului 1884, după cererea unor d. deputați, se votă creditul de 200,000 lei pentru restaurarea bisericii sf. Nicolae Domnesc din Iași și pentru Mitropolia din Târgoviște. Pentru fie care lucrare se dete astfel câte 100,000 lei.

Se începură numai de cât schelele și cercetările trebuincioase pentru studiarea clădirei. Dar cercetările acestea aveau aerul a fi fără sfârșit și de a da bănueli în privința modului cum se dirijau lucrările; căci, puțin câte puțin în loc de o restaurare, lumea cu mirare văzu că sf. Nicolae dispăru de lângă Palat.

Totă lumea vorbea de acest sistem nou al lucrărilor; și d. Lecomte era pus în cunoștință de nemulțumirea publică; căci-étă ce'mi sciea:

Il parait que j'ai encore des bons amis comme Mr. Kreulescu, qui prétend que je fais durer le travail...

Lecomte. Paris 28 octobre 1884.

Neaparat că aceste nemulțumiri nelinișteau pe d. Lecomte, și se gândea la probe; astfel, între altele 'mi scie.

A st. Nicolas nous nous arrangerons de faire de façon à faire constater le mieux possible l'état de l'église, pour qu'on ne vienne pas ensuite, prétendre bêtement que nous demolissons, pour le plaisir de faire durer le travail.

Lecomte. Paris 4 novembre 1884.

Erau și persóne, care'și dau séma că se co-

mite o greșelă neertată, cu darea jos a clădirilor; dar d. Lecomte era convins că numai refăcându-le vor costa mai mult. Se vede că lumea i-o spunea curat ce crede de lucrările sale, și 'mi scrie într'o scrisoare următoarele :

Vous ai-je dit, que Mr. Kretulescu me garde toujours une dent, et que le ministre de Russie prince Ourousoff, est indigné de ce que nous faisons à Iași. Il dit et prétend que nous agissons en vue de prolonger le travail a fin de nous enrichir.

Lecomte. Paris 30 novembre 84.

Trecuse anul și mergea pe al doilea, d. Lecomte însă și pregătea viitorul. Astfel 'mi recomandă ca :

A sf. Ni olis vous continuerez le même travail de recherche et d'échafaudages sans presser autrement.

Lecomte. Bucarest 5/17 mars 1885.

Suma de 100,000 lei, ce se încuviințase pentru sf. Nicolae, părea un nimic d-lui Lecomte, pentru că o compara cu fabuloșele sume pe care le obținuse pentru celelalte lucrări, spera s'o aducă și pe acésta la un bun sfârșit astfel 'mi scria :

Pour st. Nicolas, il est bien entendu, que nous nous bornerons à travailler dans la limite de la somme de 100,000 fr. on demolira les parties mauvaises et on restaurera l'ancienne église. Ensuite on verra. Rien ne presse. Il ne faut pas se presser si on veut arriver à un bon résultat.

Lecomte. Paris 21 avril 1885.

S'ar părea că o preocupăție continuă 'l domina pe d. Lecomte, că lucrările se vor termina prea curând. Astfel, pe când recomanda a merge încet cu lucrările de la Sf. Nicolae pentru a se evapora suma 100,000 lei încetul cu încetul, cu

cheltueli zadarnice, pe de altă parte se gândea a instala o agenție și a pune personal și la Craiova, pentru nenorocitul de Sf. Dumitru, ca să începă și acolo seria de tragăniri și risipe, și in acest scop 'mi scria :

N'oubliez pas que les travaux de st. Nicolas et de Tirgoviste, ne sont pas pressés pour l'instant. Je songe que je pourrai vous expédier bientôt le jeune homme qui occupera le poste de Craiova... on fera une petite agence.

Lecomte. Paris 17 mai 1885.

Nu trecu mult timp, și o altă scrisoare urmă pe celelalte in același sens spuind:

A st. Nicolas allez doucement il est tout à fait inutile de se presser.

Lecomte. Paris, 31 mai 1885.

Trecu și anul 1885, ca mulți alții fără a se face nimic, și toate zbierețile și svârcolirile ômenilor care se nelinișteau de trista sôrtă a acestor lucrări, erau zadarnice in fața unui omnipotent care nu se temea de nimic.

In 1886 de asemenea nu se făcu nimic, și in fine in 1887 se incepu éráși cu dărămarea. Am văzut că in loc de a incepe construirea caselor episcopiei de Argeș, d. Lecomte plecă in Moldova și in Bucovina, pentru a se plimba pe la monastiri, și viind mai întâi in Iași, *dete ordin șefului de lucrători a da jos sf. Nicolae, vechea biserică și adevărată a lui Stefan cel Mare, core mai rămăsese. Eată ce 'mi scrie șeful de lucrători, de ôre ce eu m'am aflat in București, in tot timpul cât s'a făcut dărămarea.*"

Dl. Lecomte a plecat de câteva zile și 'mi a lăsat lueru ca să dărâm pe sf. Nicolae și să fac o reparație la schelele de la Trei-ierarchi; dar reparație bună, să

îndreptez toți stâlpii care șed strîmb, și să pun proptele pe din afară; și să ieu scândurile ca să nu aibă greutate schelea, și dacă nu-s parale să luăm lemne de la sf. Nicolae.

Valaca. Iasi 23 Iunie 1887.

Astfel se dădu cu totul jos sf. Nicolae Domnesc din Iași, fără știrea ministerului, și fără să se facă cercetările conviincioase.

Făcându-se planurile pentru reconstruire, și zicînd făcându-se s'ar crede că e o exagerare; căci într'adevăr s'ar părea curios a spune, că s'au făcut acum planurile pentru o biserică a lui Ștefan cel Mare, dar așa e; s'au făcut planuri noi, pe temelii noi, se schimbă vechea clădire în dimensiunile și în formele sale pentru a-i da o aparență mai lustruită și mai îngrijită. Acastă refacere, s'ar putea chema cel mult o construire de biserică nouă, în genul clădirilor lui Ștefan cel Mare, și cu toate acestea pentru lumea noastră, această barbaria trece de restaurare. Să le fie de bine.

Astfel, cu schele, cu personal, cu dărmări și cu întârzieri chibzuite și premeditate, se duse suma de 100,000 lei, și se vor mai duce și alții; căci lumea noastră nici idee n'are de ce va se zică o restaurare și nici nu vrea să cerceteze și să vază, că darea jos a clădirilor, se face cu intențiune de a prelungi lucrările, știindu-se că în urmă se va acorda ori cât pentru a le zidi la loc.

Un caz asemenat cu al sf. Nicolae e al Mitropoliei din Tirgoviște, să trecem dar la acesta.

V.

Mitropolia din Tîrgoviște.

O dată cu darea creditului pentru restaurarea sf. Nicolae din Iași în 1884, se încuviință 100,000 lei și pentru mitropolia din Tîrgoviște.

Aceste două lucrări au fost începute odată, și au avut aceeași sortă. Sistemul de șehi, de dărâmare, de personal și de întârziere, a fost aplicat treptat și simultan ca la sf. Nicolae.

În această privință, ță ce scria d. Lecomte de la Paris :

„N'oubliez pas que les de travaux st. Nicolas et de Tîrgoviște ne sont pas pressés pour l'instant.

Și tot cu aceeași scrisore mai adaogă:

Je songe que je pourrai vous expédier bientôt le jeune homme qui occupera le poste de Craiova. Vous l'installerez labàs, et vous prendrez totes les mèsures ordinaires pour le mettre au courant de notre manière de procéder, on fura une petite agence économique ou il logera.

Lecomte du Noüy. 17 mai 1885.

Astfel pe de o parte trebuia să mergem încet cu sf. Nicolae și cu Tîrgoviște, dar voia să atace și Craiova care până acum era lăsată în pace, și nu se alinseșe de sumele ce se acordase.

Clădirea a fost dată jos în mare parte, și de unde se slujea în tr'ensă, astăzi e o ruină care costă pe stat 100,000 lei.

Mai e o clădire, care n'a avut mai mult noroc cu restaurarea. Acesta e sf. Dumitru din Craiova.

VI.

Sf. Dumitru din Craiova.

O ruină imposantă se ridică pe malul Jiului în capitala banilor Olteniei. Trecuse secole peste dănsa, unii mai buni, alții mai răi; dar ea rezistase și trăia înfășurată în armonia poetică căpătată cu timpul. De mult nu se atinsese nimeni de dănsa. Ne-am găsit noi mai pricepuți. Sub cuvânt de restaurare a fost dată jos, pentru a se zidi în locul ei alta ca cea de pe vremea lui Mateiu Basarab, care se semene ca două picături de apă cu cea d'ântei. Dar óre, dacă ne-a venit gustul a avea o biserică ca a lui Mateiu Basarab, nu se mai găsea un pogon de pământ în reslăfița noastră Craiovă, pentru a o zidi și a lăsa astfel, pentru istoria artei dreptul de traiu al celei vechi?

Ne prinde mirarea cum Craiova, unul din orașele inteligente ale țării, nu s'a simțit atinsă în sentimentul său patriotic, și cum de n'a protestat contra acestui act barbar?

Deși creditul de 200,000 lei a fost acordat în 1885, restaurarea acestei clădiri era ținută mai în rezervă, fiind altele în dărâmare. Cu toate acestea se ceruse de la minister a se libera bani.

Astfel, d. Lecomte 'mi scria:

„Lorsque nous aurons reçu le crédit demandé pour Craiova, je verrai à envoyer kabás, le jeune homme dont je vous ai parlé, et qui residera sur le chantier.

Lecomte. *Paris* 21 avril. 1885,

Am văzut de asemenea, din scrisorile pentru Tîrgoviște și sf. Nicolae, unde se vorbește ca se nu se lucreze acolo, dar ca să se înceapă la Craiova. Tóte acestea se țineau lanț, și aveau un scop care nu e greu de văzut.

S'a cheltuit și aci 100,000 lei până acum. Și cei mulți înainte!

Mai rămâne o lucrare din multele cu care se tot însărcina d. Lecomte; acésta e Trei-ierahii din Iași, și cu care terminăm, rugând pe lector a avea răbdarea, și a ne urmări în acéastă expunere de interes pentru monumentele țării.

VII.

Restaurarea bisericii Trei-ierarhi din Iași.

Restaurarea bisericii Trei-ierarhi s'a început a se face în anul 1882, acordându-se suma de 300,000 lei pentru facerea lucrărilor exterioare în timp de trei ani.

Se făcură numai de cât șchelele și cercetările trebuincioase pentru studierea clădirii.

Tóte elementele necesare restaurării existau, de óre ce biserica nu suferise transformări. Deși

arsese de mai multe ori, ea însă nu suferise reparațiuni care să'i schimbe formele sau caracterul.

*

În anul 1883 se continuă cu cercetările și se dete jos turnul despre apus, începându-se tot de o dată și cioplirea pietrelor pentru acest turn.

*

În anul 1884 se dete jos și turnul despre răsărit, se începu așezarea turnului despre apus și se continuă cu tăierea pietrelor pentru acest turn.

În general se lucra foarte puțin, pentru a se prelungi lucrările. Prelungirea era sistemul general întrebuițat cu succes la toate lucrările; astfel, termenul de trei ani trecu, și suma acordată se cheltui, fără a se termina biserica conform contractului și a devizului stabilit la începutul restaurării. Din ce în ce se inventau lucrări noi de refaceri totale a monumentului, în cât restaurarea deveni o reconstrucție totală, substituindu-se încetul cu încetul și pe neștiute, o altă clădire în locul celei vechi, de și se părea a fi aceeași când era înfășurată de șcheli.

Ca mărturie că biserica a fost rezidită, étă câteva rânduri scrisă de d. Lecomte, pe care le estrag dintr'o inscripție și pe care 'mi-o dăduse să o pun ca document între bolțile de sub acoperământul bisericeii:

„ les travaux ont été confiés à Mr. André Lecomte du Noüy architecte, restaurateur de la Curtea de Arges, avec Mr. N. Gabrielescu inspecteur et directeur des travaux. L'église a été complétem nt, dévolie jusqu'au ras du sol et réédifiée très fidelement avec le plus grand soin.

*

În anul 1885, d. Lecomte încheind un nou contract de trei ani, ministerul ceru ca să fixeze suma trebuincioasă pentru terminarea exteriorului. Se mai acordă încă 323.000 lei pentru alți trei ani și se dă ordin ca lucrarea să se termine numai decât în timpul fixat.

Îndată ce se încheie contractul am văzut că d. Lecomte plecă la Etretat pentru a se ocupa cu mobilele de la Curtea de Argeș, și fiind că ministerul de astă dată era mai stărnitor și mai preocupat de a se activa lucrările, s'a început chór din primăvară cu strășnicie, așa că de unde în cei trei ani trecuți nu se văzuse aproape nimic făcut, de astădată clădirea se lucra cu repeziciune. Acastă iuțelă neliniștea fôrte mult pe d. Lecomte; căci simțea că dacă ar merge tot așa, restaurarea se va termina răpede. Și atunci se gândește să ia măsuri, scriindu'mi să merg mai încet cu lucrările de la Trei-ierarhi și să mă duc la Argeș pentru a începe grajdiurile episcopiei.

Îtă scrisoarea sa :

„Maintenant que Nicolet est à Arges arrangez vous pour commenencér au plusôt les dépendances et laissez plusôt Jassy marche doucement, ainsi que je vous l'ai dit plusieurs fois.

Lecomte. Etr-tat 18 juillet 1885.

Acesta cred că arată în destul scopul urmărit de a trăgâni lucrările, din care rezultă neapărat pierderi enorme pentru stat.

*

În anul 1886 de asemenea lucrările au fost activate terminându-se întreaga clădire. Lucrările ce se incuviințase a se face în trei ani, se făcură numai în doi ani, așa că încă de la finele anului

1886 se putea lua măsuri pentru interiorul bisericeii.

Din această activare a lucrărilor care de altfel în mare parte se datora și ministrului de atunci, d. Lecomte remase cu convingerea pe care a manifestat-o către diferite persoane, că eu am înaintat lucrările prea repede, cea ce e contra intereselor sale, și de atunci nu căută de cât timpul oportun cu vre un ministru mai ascultător de interesele sale pentru a mă înlătura din lucrări.

În anul 1887 am văzut că toate lucrările lănzeau, fondurile fiind risipite *) sau cheltuite: la Sf. Nicolae s'au cheltuit paralele cu dărămarea, la Târgoviște de asemenea, la Craiova încă nu erau începute și la Trei-ierarchi nu se lucra din cauză că nu s'a dat bani.

Nu rămănea de cât casele dela Argeș unde se putea lucra, dar acolo am văzut că deși se luase măsuri a se începe temeliele, nu s'a lucrat nimic din cauză că tocmai în vremea de lucru d. Lecomte a plecat cu personal cu tot să se plimbe pela mănăstirile din Moldova, încât trecu un an fără a se lucra.

În vedere că se apropia termenul contractului, ministerul ceru a se pregăti un deviz de costul total al restaurării, și d. Lecomte găsi de *cuviință se mai cêră 1,153,740 lei **)* și un termen

*) Eată un respuns la o scrisore a mea prin care-i atrăgeam atențiunea asupra acestor risipe:

Je sais aussi que vous faites toutes les économies possibles, croyez vous donc que je suis aveugle! réglez donc avec Verzulli au mieux des intérêts généraux de nos affaires.

Lecomte. Etretat, 2 juillet 1886.

***) Devizul a fost înaintat ministerului cu adresa No. 211 dela 8 Ianuarie 1887.

de 5 ani. De astă dată se gândea se'și asigura un viitor mai bun. *Costul restaurării s'ar fi suit astfel la 1,776,740.* și cu speranța unor noi credite pe viitor după vechiul obicei.

Din suma cerută s'a acordat în 1888, lei 469,600 cu care să se facă ore-care lucrări în timp de doi ani, adică până în timpul de față. Dar, de astă dată d. Lecomte știu să potrivească lucrurile ca să nu se mai lucreze repede. Luă toate măsurile ca se trecă doi ani cu lucrări de nimic și cu auritul bisericei. E foarte interesant a se vedea cu câtă dibăcie chibzuește să'și ajungă scopurile.

Etă cum :

Mai întâi la facerea contractului în 1888, a ajuns să mă ștérghă din contractul cu ministerul, în care eram trecut pentru mai multă siguranță, și a adăugat un articol prin care 'și lua dreptul a numi singur personalul, ca astfel prin surprindere eu să mă gălesc la discrețiunea sa. Am cerut însă ca ministerul să mă numească direct prin tr'o anume însărcinare, și prin adresa No. 6,362 de la 4 iunie 1888, ministerul mă confirmă ca inspector al lucrărilor de restaurare din Iași.

De astă-dată mai *mult ca tot* d'auna, d. Lecomte părea a se preocupa mai puțin de lucrări. Se întórse de la Monaco la 6 iunie, și până să'și facă vizitele se apropiă luna lui iulie, fără a lua vre o dispoziție pentru închierea lucrărilor. În fine la 1 iulie se decise a începe lucrările ; dar până să se aprovizioneze peatra și până să trateze cu un pictor din București pentru auritul exterior, veni luna lui august. În același timp d-sa trebuia se aducă de la Paris. aurul pentru

auritul exterior, și nu'l comandă de cât forțe târziu ca astfel se treacă timpul de lucru.

Dar cea ce e mai mult, e că nici nu voia a decide *ca să se lucreze*, în cât pe mine mă ținea în suspensiune, și mă împedica de a lucra. 'I scrieam neincetat dar în qadar, căci nu voia să 'mi răspundă, și nici nu voia a veni în Iași pentru a decide ce să se aurescă. In fine, abea veni la 27 septembrie cu împrejurarea inaugurării statuei lui Miron Costin, când *stătu o zi și plecă a doua zi*. Dar și atunci, s'a suit o dată pe schele, și lucru de necrezut, nici n'a voit a lua o deciziune definitivă, pentru ca astfel să nu se dea șchelele jos, și să mai rămăe lucrul pe afară și pe anul viitor; în cât de unde speram a termina cu auritul în vara anului 1888, nu se făcu aprôpe nimic. Schelea era putredă și amenința a se strica; dar nu era chip de lucrat; d. Lecomte reușise a mă împedeca se lucrez, și 'și asigurase un an mai mult de lucru pentru exterior.

Campania anului 1888 fiind pierdută, voiam a începe din vreme în 1889 pentru terminarea exteriorului și darea jos a schelei. Incă de la 15 martie am încunoștiințat pe d. Lecomte care se afla la Villefranche lângă Monaco, pentru începerea lucrărilor, și la toate telegramele și scrisorile mele pe care 'i le am trimis în timp de două luni și jumătate, n'a vrut nici cel puțin se'mi răspundă. Timpul trecea, cheltuelile cu personalul numeros la toate lucrările și la București, și cu întreținerea lucrărilor mergea, dar ce-i păsa d-sale când avea o pensie de 31,200 lei pe an ca se stea la Monaco și când în țară nu se gândeste nimeni a'l lua de scurt. De ce n'ar întârzia

lucrările și de ce n'ar risipi la discrețiune când se chibzuește a'i se mai da două milioane și jumătate și cu un contract de 5 ani?

Trecutul ne spune cu cine avem a face.

Lumea noastră fără să aibă cel puțin idee de aceste lucruri, se conduce numai de fabule. Intre altele d. Lecomte prin partizanii săi, respîndește sgomotul că contractul seu e garantat de persoane înalte. Acésta e un neadevăr respîndit cu intențiune pentru a intimida lumea. Acéstă insinuare, nu are nici umbra adevărului. Se respîndește pentru a se agăța de acéstă situație strălucită, pentru a risipi în mod nedemn plătindu-și până și cea din urmă cheltuélă din banii statului *) pentru a putea să se plimbe, când la Villefranche, când la Etretat cu ani, fără a da prin țară, după cum ori cine pôte vedea din următorul tablou: (pag. No. 69).

*) Eță cheltuelile de masă, deplasări și celelalte în anul 1887 ale d-lui Lecomte, afară de locuința care numai ea singură se sue la 4595,55.

1) 12 februarie până la 15 aprilie, șederea în București. Cheltuéla trecută în jurnalul de la Trei-ierarhi No 215 pe anul 1887	915—00
2) 13 aprilie până la 11 mai, voiajul la Paris pentru a-și vedea copilul bolnav Jurnal No. 222 (Trei-ierarhi,	1389—00
3) 11 mai până la 14 iulie, șederea în București. Cheltueli cu masa. Jurnal case Argeș No. 19.	868—00
4) 11 iulie până la 28 august, șederea în București. Cheltueli de masă. Jurnal casa Argeș No. 101.	280—00
5) 15 iunie până la 14 iulie, voiajiu în Moldova și Bucovina. Jurnal Sf. Nicolai No. 13.	979—34
6) 10 până la 20 noembre, șederea în București Jurnal case Argeș No. 144.	400—00
	4328—34

Dacă se adaogă și locuința, servitorul, lemne, lumânare etc.

4595—55

Avem pe 1887

9423—89

TABLOU GENERAL DE TIMPUL CĂT A STAT ÎN TARĂ ȘI CĂT ÎN STREINĂTATE.

Anul	Zilele cât a stat												In Stroi- nătate	
	Ianuarie	Februarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie	August	Septembrie	Octombrie	Noembrie	Decembrie		In Tară
1875													249	35
1876													230	92
1877													273	77
1878													288	62
1879													303	75
1880													290	255
1881													110	156
1882													210	253
1883													112	268
1884													97	245
1885													120	238
1886													127	28
1887													337	126
1888													239	118
1889													201	2028
													3286	

— Căt a stat în țară.

— Timpul de lucru.

— Timpul cât a lipsit din țară.

Astfel, biserica Trei-ierarhi era amenințată a rămănea și anul acesta cu schelea pe dânsa, căci d. Lecomte are interes a prelungi lucrările. Materialele ședeau în gară și ne așam în mijlocul vetei, fără ca lucrul să se înceapă. Diferitele persoane importante din țară, foști miniștrii, senatori, deputați care vizitau lucrarea, mă învinovățe-au de această întârziere. Pentru a nu trece de un delator, am pretextat cât va timp că ministerul nu liberăză bani să se lucreze, dar în fine lumea simți cum se petrec lucrurile, și gazetele alarmându-se de aceste risipe și întârzieri, a trebuit în fine să mărturisesc adevărul, și puind pe d. Ministru în cunoștință de situația lucrărilor, m'a învinovățit de tăcerea mea, *spuindu-mi că e o datorie pentru mine de a nu lăsa să se frustreze statul*; ér pe de altă parte telegrafieză d-lui Lecomte la Villefranche să vie în țară pentru a evita complicațiuni.

Dl. Lecomte sosi la 1 iunie, se puse pe lucru bătând pe la ușile tuturor după vechiul său obicei, și spre mirare: *ministerul însu-și 'i luă a-părarea, publicând un comunicat în monitorul oficial de la 8 Iunie*) prin care spune:

*) Într'un articol publicat în *Lupta* de la 1 iunie 1889, lucrările de restaurare ale bisericii Trei-ierarhi din Iași sunt criticate și prezentate într'un așa chip, în cât e necesar a se restabili adevărul.

În lipsa creditului necesar, lucrările de restaurare ale acestui edificiu au fost complet suspendate în timp de 18 luni, de la noiembrie 1886, până la 15 aprilie 1888, epocă la care studiile au putut fi reluate după vota'ea sumei de 469,600 lei.

În cursul anului 1888, lucrările au fost urmărite regulat în vederea terminării exterioare și interioare a monumentului.

Asupra creditului alocat de corpurile legiuitoare, o sumă de 362,514 lei este încă disponibilă.

Ministerul de culte, după ce a luat cunoștință de starea chestiunii, a dat ordine precise pentru reluarea imediat a lucrărilor în limitele creditelor acordate.

Că lucrările au fost intrerupte în 1887 din lipsa de credit.

Că în 1888 lucrările s'au urmărit regulat pentru terminarea exteriorului și a interiorului.

Că ministerul luând cunoștință de starea chestiunii a dat ordin să se lucreze.

Și că lucrările n'au fost nici o dată intrerupte, de ore ce diferite părți a mobilierului bisericeii se lucrăză la Viena, și două piese sunt expuse de o lună de zile în muzeul industrial de acolo.

De astă dată, d. Lecomte nu mai are trebuință a se apara prin monitor cu rapôrte ca în 1879, pentru că *ministerul se insercinăză cu acēsta.*

Dar... am vėzut de ce nu s'a lucrat în 1887, de asemenea am vėzut că în 1888 nu s'a lucrat de cât două luni, în care nu s'a putut face nimic, începânduse lucrările la iulie, și că d. Lecomte *viind o zi în Iași, n'a putut nici vorbi de lucrări.*

Ministerul *mărturisește însuși prin comunicat, că nu știa dacă se lucrăză deși eram în iunie; și în cele din urmă spune că două piese sunt gata la Viena.*

Dar ce avea a face două uși care se lucrau la Viena, cu darea jos a șchelelor, cu auritul bisericeii, cu materialele care ședeau în gară, cu risipele pentru personal la tôte lucrările de restaurare, cu șederea d-lui Lecomte la Monaco până în iunie, fără a da ordin să se lucreze?

Acēsta e o dovadă pipăită, că d. Lecomte 'și

De altmintrelea, în realitate aceste lucrări nu au fost intrerupte un singur moment. Diferitele părți ale mobilierului bisericeii se află în construcție la Viena, și două piese sunt expuse de o lună de zile în muzeul industrial de acolo, unde atrage atențiunea tuturor vizitatorilor.

băte joc cu un cinism ne mai pomenit de țara a-césta, de punga statului și de artă, bizuindu-se pe sprijinul ce și a creat cu timpul.

În fine lucrările se începură, și cu toate pie-dicele ce punea ne comandând aurul la timp, nu mai era decât de dat jos stâlpii din jurul bisericei, de vopsit și de aurit la corpul bisericeii, când la 1 august primesc următoarea adresă din partea ministerului, prin care mă înlătură dela lucrările în care stăruiam de 13 ani, pe cuvântul că *am lucrat greul lucrului și nu mai are trebuința de mine.*

Eat-o :

R O M A N I A

Ministerul Cățelor

și al

INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

DIVISIA COMPTABILITĂȚEI și
A CONSTRUCȚIUNILOR

Anul 1889 Luna 31/VII

Seria B.—No. 3377.

ff. urgent.

Domnule Arhitect.

Pe temeiul *art. adițional* *) din contractul cu data 2 aprilie 1885, dintre acest minister și d. A. Lecomte du Nouÿ architect,

*) Acest articol a fost adăugat în 1888, la contractul din 1885. Prin trénsul 'se da voce d-lui Lecomte a pune personalul la lucrări, stergându-se articolul din 1885 prin care eram trecut în contract. Ei înșă eram numit direct de minister după cum am văzut mai sus prin adresă No. 6362 dela 4 iunie.

și având în vedere economia care se impune față cu mișcarea importanței lucrărilor bisericilor Trei-ierarhi și sfântu Nicolae Domnesc din Iași. Sub-semnatul vă avizează, că funcțiunea D-vastră de inspector al lucrărilor de restaurare la zisele biserici, încetează cu începere dela 1 august 1889. Vă invit dar a preda compturile și actele gestiunii D-văstră sau d-lui Lecomte sau delegatului Domniei-sale.

Ministru, C. Boerescu.

Speram că d. Ministru va fi consecinte dorinței sale arzătoare de a face economie, și numai decât 'i am trimes următoarea *zadarnică* telegramă:

Domnului Ministru de Culte

București.

Adresa d-văstre cu No. 3377, prin care mă depărtați din lucrările de restaurare pentru economie, m'a intristat cu deosebire, lovindu-mă în sentimentul profund ce mă leagă de aceste lucrări istorice, la care contribuiv de trei-spre-zece ani. Pentru a face însă economie după cum arătați că țara are trebuința, ofer în acest caz serviciile mele gratis pentru restaurarea bisericii Trei-ierarhi, al cărei exterior se va termina peste o lună.

Aștept răspunsul d-văstre d-le Ministru, sperând că nu 'mi veți răpi o lucrare pentru care în special lucrez de opt ani cu devotament.

N. Gabrielescu.

D. Ministru în omnipotența sa a putut prea bine să mă înlătore, dar óre când l'am pus în cunoștință de risipele și de prelungiri'e lucrărilor, după cum însuși d-sa la minister m'a îndemnat să o fac, mă înlătură în cele din urmă pentru economie,

pe când permile a se continua neregulele pe care le am semnalat in acest memoriu, se'mi permită a crede că a usat rău de puterea pe care 'i-o dă inalta d-sale misiune.

* * *

In privința părților artistice a lucrărilor de la Trei-ierarhi, nu s'a făcut nici o cercetare oficială prin care să se constate chipul cum a fost restaurată, după cum vëzurăm că s'a făcut la Curde Argeș, de acea nu atingem această parte, deși critica științifică nu admite invoirile și transformările făcute.

VIII.

Dacă schițeză cine-va istoricul acestor restaurări de la început și până astăzi, 'i apare înaintea ochilor un tablou trist, și o nemulțumire 'l coprinde că cele mai importante tipuri ale arhitecturii române ca Curtea de Argeș, Trei-ierarchii, sf. Nicolae Domnesc, Mitropolia din Tirgoviște și sf. Dumitru din Craiova, au fost unele alterate; ér altele distruse până in temelie.

Dar ore nu e nimeni răspunzător de aceste neomenii condamnate de artă și de știință? O clădire pôte cineva sulemenii după voce? Se pôte distruge un monument istoric, și nici o voce nu protestează contra unei asemenea barbarii?

Dar bine, in ce vremuri trăim?

Am văzut cum d. de Baudot ne a dat sfaturi conștiințioase și adevărate pentru restaurarea Argeșului, și trimisul său șterge cu buretele un raport care trebuia să'i servescă de evanghelie, și se oferă a ne batjocori monumentul, făcând lucruri condamnate de știință și de artă. Am văzut jaful și exploatarea cu casele Episcopiei dela Argeș, care dela 480,000 lei se sue la 1,200,000. Dar distrugerea a trei monumente pentru a le reface! Ce nume odios ar merita această barbarie? Dacă in lume s'ar ști ce facem, toate societățile arhiologice din Europa s'ar ridica contra noastră.

Cine nu vede că aci e o exploatare nedemnă, e o înjosire a artei, că aci e speculațiunea unui duh rău, care pentru un interes personal ne distruge și ne șterge cele mai frumoase pagini ale artei române? Căci, distrugându-se clădirea, se șterge o mărturie a timpului care a produs-o; căci, prin reproducerea ei se falsifică adevărul; și pentru că aurul care se respândește astăzi, nu e probă, de gust și de știință!

Ore n'avem alt ceva de făcut decât să ne batem joc de aceste sacre mōște a timpilor trecuți?

S'a făcut apel la consiliile unor reputațiuni câștigate prin muncă și știință, și astăzi ne lăsăm a fi amețiți de un om, căruia 'i lipsește probitatea artei.

Să se întrebe reputațiunile Franciei, și ale

Italiei dacă avem dreptul a dărâma o clădire veche, a face acte pe care nici barbarii nu le comiteau? Să se întrebe oamenii conștiincioși de știință, dacă putem înlocui un monument care există cu o reproducție, care e o plagiatură pentru artă și o povară pentru pungă? Să se întrebe dacă putem mizgăli interiorul unei biserici, un interior care are o semnificație, o valoare scumpă pentru istoria artei, pe cuvântul ca să fie mai strălucit de cât exteriorul clădirii?

Și plănuitorul acestor infamii arheologice când e prins în laț, dă din colț în colț, spunând că d-nii Orăscu, Odobescu, Berindei, Burelli și alții, a căror competență în această privință n'ar putea fi pusă la îndoială, (?) sunt mai pricepuți ca d-nii Viollet-le-Duc și de Baudot în restaurări de monumente istorice?

Dar către cine se adresază când spune aceste enormități? Avem o deosebită știință pentru barbarii noștri din comisia de la 1874, dar credem că nu vom fi desmințiți, spunând că d-lor n'au avut nici odată pretenția de a trece înaintea d-lui Violet-de-Duc în materie de restaurări!

Persónele importante din țară cu care am avut conversațiuni în această privință, fără excepțiune de culóre politică, și dau bine seamă de reaua stare a acestor lucruri. Cu toții deplâng desfigurarea și distrugerea clădirilor noastre, și regretă sacrificiele zadarnice făcute de stat. După un timp îndelungat, dacă 'mi pot da cuvântul meu în aceste lucrări, rog pe cei de la guvern; căci de la dênșii atárnă îndreptarea, să nu risipească în vânt pentru rușinea țarei, două milioane și ju-

mătate, pe care fără nici un studiu se pregătesc a le cere de la camere.

Măsurile pentru restaurarea unui monument, nici în țările unde arta și clădirile sunt cunoscute, nu se iau *cu mare viteză* ca la noi. Să pășim înțelepțește și sistematic cel puțin în lucrările de știință, unde nimic nu ne deosebește, și lesne vom vedea că noi luăm lucrurile pe dos; pentru că restaurarea monumentelor e o consecință a studiului istoriei artei, dar nu un mijloc de a o falsifica, după cum se face la noi. Se avem grijă de a nu ne atinge de o clădire, înainte de a studia bine și îndelung chipul restaurării, cu privire la partea istorică și artistică a arhitecturii noastre, dacă vrem să nu facem *vandalism de Stat*; căci în starea de astăzi, un monument care a avut nenorocirea să fie supus la tortura restaurării, rămâne transfigurată, dacă a scapat să nu fie dărâmat.

Distrugerea unui monument istoric e o neglijanță nereparabilă, pentru că de dânsul se lăgă amintiri scumpe. Astăzi lumea a ajuns la un cult pentru păstrarea a tot ce interesază istoria omenirii. Ori ce obiect vechiu, fie cât de mic, se studiază și se păstrează în adevărata sa formă, pentru a servi veșnic ca mărturie. Cui 'i ar mai trece astăzi prin gând, a arunca în foc un document istoric scris, pentru că ar fi vechiu și stricat?— Și cu toate acestea monumentele la noi dispar pe neștiute; din nepasarea noastră se duc în chaosul uitării, plânse de câți va prieteni. Clădirile vechi sunt pagini adevărate din istoria neamului. De ce să le stergem din mijlocul nostru? De ce să le schimbăm la față? Ele trebuiesc păstrate cu sfințenie în forma și în culórea lor, pentru că ne re-

presintă caracterul veacului care le a produs.

Prieteni monumentelor sunt puțini la noi, sperăm însă că guvernul și camerele, acum când sunt incunoștiințate și au icóna adevărată in afacerea restaurărilor, vor lua măsuri de indreptare, și se vor grăbi a face legea pe care de mult o cerem pentru păstrarea monumentelor istorice, acesta fiind singurul mijloc ca sacrificiile statului să fie reale, și în același timp să se lățească studia istoria artei la noi.

Inainte de a termina, cer indulgența persoanelor din țară căroră le-aș fi adus vre o displăcere cu această mărturisire neașteptată, și le rog să creadă că numai in dorința de a scăpa clădirile de o sórtă rea, am întreprins desfășurarea și darea la lumină a unor lucruri, pe care n'aș fi voit nici odată a le spune.

Iași 22 februarie 1890.

